

Društveni deiktici: zamjenice ti i Vi u svakodnevnoj komunikaciji

Kazalicki, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:395394>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Marija Kazalicki

Društveni deiktici: zamjenice *ti* i *Vi* u svakodnevnoj komunikaciji

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Marija Kazalicki

Društveni deiktici: zamjenice *ti* i *Vi* u svakodnevnoj komunikaciji

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologija, grana kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Maja Glušac

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 22. kolovoza 2022.

Marija Kazalicki 0122225525

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se pragmatičkim implikacijama u odabiru zamjenica *ti* i *Vi* za koje su od ključne važnosti pojmovi apelativnost i društvena deiksa. Rad donosi pregled morfoloških i leksikografskih obilježja zamjenica *ti* i *Vi* prema hrvatskim gramatikama, pravopisima i rječnicima, kao i pregled dosadašnjih istraživanja o uporabi zamjenica *ti* i *Vi*. Cilj je u istraživačkome dijelu rada utvrditi utjecaj demokratizacije na obraćanje zamjenicom *ti* u različitim dobnim skupinama na ruralnim područjima Slavonije te istražiti razloge neujednačenosti u jeziku javne komunikacije na hrvatskim radijskim postajama s obzirom na obraćanje slušateljima.

Ključne riječi: apelativnost, društvena deiksa, zamjenice *ti* i *Vi*, pragmatika

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Temelji svakodnevne komunikacije.....	2
3. Kategorijalni kompleks apelativnosti.....	3
3. 1. Kategorija vokativnosti.....	4
4. Deiksa.....	7
4. 1. Društvena deiksa.....	11
4. 1. 1. Morfološka i leksikografska obilježja zamjenica <i>ti</i> i <i>Vi/vi</i>	12
4. 1. 2. <i>Ti</i> i <i>vi/Vi</i> : mehanizmi moći i solidarnosti.....	14
5. Pregled dosadašnjih istraživanja o utjecaju društvenih i kulturnih aspekata na uporabu zamjenica <i>ti</i> i <i>Vi</i>	17
6. Istraživački dio: društveni deiktici u uporabi.....	20
6. 1. Prvi dio istraživanja: anketa o oslovljavanju u odnosu na dobne razlike među ispitanicima.....	20
6. 1. 1. Istraživačka pitanja.....	21
6. 1. 2. Hipoteze.....	22
6. 1. 3. Rezultati ankete.....	22
6. 1. 4. Osvrt na rezultate ankete.....	35
6. 2. Drugi dio istraživanja: oslovljavanje slušatelja u radijskim emisijama.....	37
6. 2. 1. Oslovljavanje slušatelja na Narodnome radiju.....	38
6. 2. 2. Oslovljavanje slušatelja na Otvorenome radiju.....	43
6. 2. 3. Oslovljavanje slušatelja na Hrvatskome radiju.....	48
7. Zaključak.....	53
8. Literatura.....	54

1. Uvod

Tema je diplomskoga rada uporaba deiktika *ti* i *Vi* u svakodnevnoj komunikaciji, a s obzirom na to da postoji niz društvenih i kulturnih čimbenika koji utječu na njihovu uporabu, istraživački se dio rada može nazvati sociolingvističkim. Za sustav obraćanja temeljne su dimenzije „moć i solidarnost“ (Brown i Gilman, 1960), a kada dođe do njihova pomicanja, dolazi i do relativnosti u obraćanju. Suvremenomu načinu obraćanja doprinijela je demokratizacija zbog koje se sustav obraćanja temelji više na solidarnosti nego na moći što je prodrlo i u jezik javne komunikacije.

Rad se sastoji od sedam poglavlja, a osmišljen je tako da prvih pet čini teorijski dio, dok šesto poglavlje čini istraživački dio, podijeljen u dva dijela. Teorijski dio bavi se komunikacijom kao važnim čimbenikom među ljudima, njome se djeluje na druge, skreće pažnja, informira i zapovijeda što dovodi do vokativnosti, interogativnosti i imperativnosti kao semantičko-pragmatičkih kategorija apelativnosti. Među tim se kategorijama izdvaja vokativnost koja se može povezati s različitim osjećajima, a između ostaloga, s poštovanjem i uljudnošću. Izbor različitih vokativnih oblika uvjetovan je izvanjezičnom stvarnošću, a poseban će dio rada biti posvećen toj stvarnosti u poglavlju *Društvena deiksa*. Također, u teorijskome će dijelu biti obuhvaćene i morfološka i leksikografska obilježja zamjenica *ti* i *Vi* s posebnim naglaskom na bilježenje vokativnih i nominativnih oblika tih zamjenica. Naposljetku, istraživački dio osmišljen je na temelju pretpostavki da mlađi govornici u ruralnim područjima Slavonije teže prisnijem načinu obraćanja, dok stariji govornici i dalje prednost daju zamjenici *Vi* kao glavnomu sredstvu uljudnoga načina obraćanja. Posljednje poglavlje istražuje oslovljavanje slušatelja na radijskim emisijama, a s obzirom na kratke opise na službenim stranicama Narodnoga, Otvorenoga i Hrvatskoga radija, može se pretpostaviti neformalnost Narodnoga i Otvorenoga radija u kontekstu obraćanja, dok se od Hrvatskoga radija očekuje formalnost.¹

¹ Stranu literaturu za potrebe diplomskoga rada prevela je autorica.

2. Temelji svakodnevne komunikacije

Socijalna interakcija ključna je da bi čovjek oblikovao sebe i pomogao drugima oblikovati njih. Čovjek izražava svoje misli, stavove i potrebe verbalnom ili neverbalnom komunikacijom, a dobra komunikacija temelj je za razvoj svih aspekata međuljudskih odnosa. Njome se opisuju osobe, stvari i situacije u društvu, a jednako tako njome se one kontroliraju i prilagođavaju. Glavno je sredstvo komunikacije jezik i „nemoguće ga je definirati bez komunikacije“ (Lyons, 1977: 32). On se, naime, „mora istraživati u svojoj raznolikosti svojih funkcija“ (Jakobson, 2008: 109).

Komunikacija je proces u kojem se poruka prenosi od pošiljatelja prema primatelju, a da bi poruka bila djelotvorna, ključno je poznavanje konteksta. U tome se smislu kao vodeće izdvajaju semantičko-pragmatičke kategorije koje se studiozno bave „razmatranjem načina na koji govornici organiziraju ono što žele reći ovisno o osobi, vremenu, mjestu i okolnostima izgovaranja“ (Yule, 2010).

Komunikacija je važan čimbenik među ljudima. U današnje je vrijeme ona raznovrsnija nego ikada prije pa govornici trebaju ovladati njome na različite načine. Koliko god taj čin ovladavanja bio težak, on je nužan – bez dobre komunikacije i slušanja drugih nemoguće je uspostaviti čvrste i stabilne odnose. Komunikacijom sudionici djeluju jedni na druge, između ostaloga, skreću pažnju, informiraju i zapovijedaju.

3. Kategorijalni kompleks apelativnosti

Karl Bühler, jedan od teoretičara jezika dvadesetoga stoljeća, 1934. je godine skovao termin *apelativnost* te ga definirao kao utjecaj na ponašanje drugih. Prema Piperu i dr. (2005: 649) osnovna je funkcija apelativnosti „skretanje pažnje na sugovornika, kao i namjera da se djeluje na sugovornika i na njegovo ponašanje“. Usporedi li se definicija Karla Bühlera s onime što tvrde Piper i drugi, jasno je da je primarna funkcija apelativnosti usmjerena na ponašanje drugih. Apelativnost je, prema tome, kategorijalni kompleks koji obuhvaća nekoliko srodnih semantičko-pragmatičkih kategorija, a to su: vokativnost, imperativnost i interogativnost. Navedene su kategorije usko vezane, iako se razlikuju po određenim značenjskim i gramatičkim specifičnostima. Naime, sve se kategorije odvijaju u okviru govorne situacije, ali se i razlikuju prema „skretanju sugovornikove pažnje na govorno lice, na njegovu govornu ili neku drugu aktivnost (npr. vokativnim sredstvima sugovornik se i imenuje), potrebi govornog lica da bude o nečemu informiran (interogativnost) i njegovoj želji i volji da sugovornik nešto učini ili ne učini (imperativnost / prohibitivnost)“ (Piper i dr. 2005: 649). Opisanom se stranom apelativnosti odražava konativna funkcija koju karakterizira usmjerenost na primatelja i koja „nalazi svoj najčišći gramatički izraz u vokativu i imperativu, koji sintaktički, morfološki, često čak i fonemski odstupaju od drugih imeničkih i glagolskih kategorija“ (Jakobson, 2008: 111).

S obzirom na to da je interogativnost usmjerena na govorno ponašanje primatelja, ona se svojim sadržajem udaljava od imperativnosti i vokativnosti. Semantičko-pragmatički sadržaj interogativnosti čini „govornikovo odsustvo informacije o nekome ili nečemu (tj. neodređenost), zatim njegova želja da tu informaciju dobije (tj. optativna modalnost), i poticanje sugovornika na verbalnu reakciju, tj. podsticanje da on tu informaciju saopći (direktivna modalnost)“ (Piper i dr. 2005: 671). Ipak, u nekim će situacijama biti implicirana obaviještenost govornika (policajska ispitivanja) ili on odgovor neće ni očekivati (retoričko pitanje).

Imperativnost karakterizira volja govornika da drugi čine kakvu radnju. Imperativni izrazi u hrvatskom se jeziku izražavaju raznim načinima: infinitivom, imperativnim česticama, futurom prvim, prezentom i drugim kombinacijama. U okviru kategorije apelativnosti imperativnost je tumačena leksičkim izražavanjem i u tome su smislu ključni performativni glagoli: „npr. dopuštati, zabranjivati, zahtijevati, naređivati, određivati, moliti, tražiti, pozivati, predlagati itd.“ (Badurina, Pranjковиć, 2012: 619).

Razvidno je, dakle, da je imperativnost usmjerena na sugovornika i da se od njega očekuje da čini kakvu radnju. Imperativnost ne mora nužno dolaziti u imperativnom obliku. Karakteristično je za svakodnevnu komunikaciju da rečenice poput, primjerice, *Planiraš li ti danas doći?* zapravo impliciraju imperativno značenje *Dolazi već jednom!*. Pomnije proučavanje imperativnosti dovodi do zaključka da imperativni iskazi mogu ukazivati na strategije uljudnosti, prijedloge, molbe, naredbe, savjete i ostalo, a u tome je smislu ključna usmjerenost na kontekst i neminovno je sagledati ju iz pragmatičke perspektive. Kao primjer mogu poslužiti, između ostalog, i reklamne poruke (Vukelić, 2014: 110-120).

Imperativnost i interogativnost čine sastavni dio reklamnih poruka koje mogu biti u pismenom (časopisi, novine i dr.) ili usmenom obliku (npr. radijsko oglašavanje). Dok je interogativnost većinom primjetna na prvi pogled (npr. *Ne znate se opustiti? Bole vas desni?*), imperativnost je najčešće implicirana (*Mi imamo rješenje!*). Imperativnost se u takvim porukama, kao i drugim oblicima interakcije, izražava u odnosu na brojne izvanjezične čimbenike, prvenstveno socijalne odnose. Upravo će takav pragmatički odnos među sugovornicima utjecati i na izbor vokativnoga izraza, što dovodi do sljedeće pragmatičko-semantičke kategorije – vokativnosti.

3. 1. Kategorija vokativnosti

Hrvatski padežni sustav broji sedam padeža, od kojih je „najsamostalniji“ (Silić i Pranjković, 2005: 200) vokativ. U *Gramatici hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta* vokativ je definiran kao „rečenica posebnoga tipa koji služi za oslovljavanje sugovornika, odnosno kao poziv na uspostavu govornoga čina“ (Silić i Pranjković, 2005: 200). Nadalje, u *Priručnoj gramatici hrvatskog književnog jezika* vokativ je, uz nominativ, svrstan u nezavisne padeže te služi za „imenovanje u izravnom obraćanju“ (Barić i dr., 1979: 69). Vokativ dolazi od latinske riječi *vocare*, što znači *zvati*, stoga se već iz naziva može zaključiti da je vokativu primarna služba dozivanje, odnosno pozivanje.

Zbog mogućnosti obličnog sinkretizma vokativa i nominativa vokativ je često u jezikoslovnoj tradiciji zauzimao mjesto „spornog padeža“ (Karlić i Cvitković, 2016: 228-242). Usprkos tomu, već kratki pregledi hrvatskih gramatika dokazuju suprotno. Silić i Pranjković

(2005: 38) razlikuju nominativ (*učenik-Ø*) od vokativa (*učenič-e*) kao tek jedan u nizu primjera vokativnih padežnih nastavaka, stoga se sa sigurnošću može reći da je vokativ morfološka kategorija koja ima svoje padežne nastavke.

Međutim, u rečenicama (1) i (2) u kojima se upotrebljava vokativni izraz uočava se da je on uvijek odvojen zarezima, što upućuje na njegovu sintaktičku samostalnost, a iz rečenice ga izdvaja i posebna intonacija.

(1) Prijatelju, kako si?

(2) Draga moja, to je život!

Vokativ je, dakle, „nezavisni padež jer ostaje van gramatičke strukture rečenice“ (Piper i dr., 2005: 120), smatra se zasebnom konstrukcijom, a u jeziku se ostvaruje kao morfološka, sintaktička, funkcionalnostilska i pragmatičko-semantička kategorija. Iz toga proizlazi zaključak da je o vokativu nemoguće govoriti iz samo jednoga aspekta. Ključna je za daljnje istraživanje vokativnost koja je definirana kao „semantičko-pragmatička kategorija čiji je gramatički oblik vokativni izraz koji se u slavenskim jezicima izražava (ili se izražavao) imenskim riječima u vokativnom obliku“ (Piper i dr. 2005: 650).

Govoreći o Bühlerovoj trodijelnoj klasifikaciji funkcija jezika na izraz, apel i prikaz, John Lyons (1977: 217) apel poistovjećuje s vokativnom funkcijom (Jakobson, 2008: 109). Time bi se moglo zaključiti da je vokativ komunikativno suznačan jer „ne prenosi stvarne obavijesti, već služi kao apel na sudjelovanje u komunikacijskom činu“ (Silić i Pranjković, 2005: 200). Vokativnim se oblikom implicira bliskost pa je vokativ ponekad i u službi izražavanja emocije. „Vokativom emocije može se izražavati kakva molba, želja, priželjkivana mogućnost, traženje, poziv, blaža zapovijed, zabrana, oštra zapovijed, kletva, blagoslov, ukor, osuda itd. Uz njega najčešće stoji glagol u imperativu“ (Skrljarov, 1962: 386). Npr. *Pijanico, radi nešto!*

S obzirom na to da je odnos sa sugovornikom primarna funkcija vokativa, on se ujedno ističe kao „jedno od osnovnih sredstava ostvarivanja konativne funkcije“ (Jakobson, 2008: 114). Vokativ može imati svaku od pet funkcija koje navodi Jakobson (2008), a sve je to objašnjeno u radu *Jezične funkcije vokativa* (Glušac i Mikić Čolić, 2017). Glušac i Mikić Čolić (2017: 450) navode da se u analizi jezičnih funkcija vokativnih izraza polazi od konativne funkcije kao njihove osnovne funkcije, ali pokazuju da se vokativnim izrazima ostvaruju i sve druge jezične funkcije: referencijalna, emotivna, fatička, poetska i metajezična.

Referencijalna funkcija vokativa (Jakobson, 2008: 112) orijentirana je prema kontekstu, a kako je vokativ neovisan o ostalim dijelovima rečenice, njegova referencijalna funkcija može biti upitna. Iako, uz neke će glagole, kao što su *zvati*, *oslovljavati* i *obraćati se*, vokativni izraz biti neizostavan dio rečenice (npr. *Obratio mi se s ti., Oslovljava me s prijateljice moja draga...*). (Glušac i Mikić Čolić, 2017: 457), čime se potvrđuje upravo referencijalna funkcija vokativnog izraza. Također, ponekad će sudionici govornog čina provjeravati kod i u tome se smislu vokativom ostvaruje metajezična funkcija (Jakobson, 2008: 112), što se može vidjeti u primjerima pogrešnoga dozivanja/oslovljavanja, npr. *Ivane? Ne zove se on Ivan nego Marko!* (Glušac i Mikić Čolić, 2017: 469).

Pregled literature potvrđuje brojne uloge vokativnih izraza (Glušac i Mikić Čolić, 2017: 458-461): dozivanje, oslovljavanje sugovornika, obraćanje sugovorniku kao pozivanje na sudjelovanje u komunikaciji, obraćanje sugovorniku s ulogom izdvajanja sugovornika iz skupine, obraćanje sugovorniku kao odraz govornikova kulturnoga ponašanja i poštovanja ustaljenih normi, imenovanje u izravnom obraćanju, invokacija, zaziv kao retorički usklik ili kao dio retoričkog pitanja, privlačenje pozornosti, skretanje pozornosti na dio poruke, izricanje različitih osjećaja i osobnoga stava prema sugovorniku, provjeravanje protoka informacija u komunikacijskom kanalu, jezična karakterizacija likova. Posljednja u nizu navedenih predstavlja i poetsku funkciju koja podrazumijeva usredotočenost na poruku te ukazuje na funkcionalno-stilski učinak. Na stilematične vokative koji naglašavaju poetsku funkciju usredotočio se Skljarov (1962: 384) navodeći niz primjera: *Cetinjo, Maro, Maksimijo* itd.

Vokativom se iskazuju različiti osjećaji uvjetovani odnosima među sugovornicima. Stoga se vokativnim izrazima mogu označavati osjećaji ljubavi, kao i osjećaji prijezira. Iz toga proizlazi zaključak da i uporabu određenih vokativnih izraza uvjetuje izvanjezična stvarnost.

4. Deiksa

Svakodnevna je interakcija iznjedrila brojne fraze bez kojih je komunikacija postala nezamisliva. Jedna od takvih fraza zasigurno je i ona „čitaj između redaka“. Ponekad se ta fraza odnosi na interpretaciju pjesme, ponekad na međuljudske odnose ili pak nešto drugo. U rječniku objašnjenje te fraze glasi: „pronaći značenja koja su namijenjena, ali nisu izravno izražena u nečemu izgovorenemu ili pisanomu“.² Analiziranjem tih „nevidljivih značenja“ bavi se vrlo složena jezikoslovna disciplina – pragmatika.

Već pri izvođenju definicije, kada je riječ o pragmatici, dolaze do izražaja dvostrukosti koje čine srž pragmatike. S jedne strane, pragmatika obuhvaća aspekte jezične strukture, a s druge strane, obuhvaća načela jezične uporabe i razumijevanja. U tome smislu Yule (1996: 10) pragmatiku definira kao „proučavanje jezičnih oblika i ljudi koji ih rabe“. Dugo se vremena pragmatika nalazila na marginama u sustavu jezičnih disciplina jer njezina narav onemogućuje bilo kakve empirijske provjere, no postojanje pragmatičkih elemenata nikada nije bilo upitno. Ti su elementi „one pojavnosti u gramatičkim opisima gdje se govori o (živoj, stvarnoj) komunikaciji, gdje se pretpostavlja neko zajedničko znanje sugovornika, gdje se u gramatičke opise uključuju odnosi među korisnicima jezičnih znakova i komunikacijski kontekst“ (Palašić, 2018: 16).

Kao izravna poveznica jezične strukture i komunikacijskog konteksta izdvaja se, u okviru pragmatike, jezični fenomen nazvan deiksa. Fortis i Fagard (2010) navode da je deiksa „čin upućivanja na kontekst izričaja“. Drugim riječima, deiksa je način upućivanja na izvanjezičnu stvarnost. S obzirom na to da se deiksa primjenjuje za vrijeme govornoga čina, nerijetko ju se naziva i „tehničkim pojmom“, a da bi se u potpunosti opisala, ključno je razumijevanje izvanjezičnih elemenata govornoga čina. Ti su elementi „znakovi koji sudjeluju u govornome činu, ali nisu govor“ (Škarić, 2002: 177). Primjerice, u rečenici (3) pokaznom zamjenicom *to* ukazuje se na nešto što se nalazi u neposrednom kontekstu. Izraz *to* bit će interpretiran u odnosu na to je li kontekst istovjetan govorniku i slušatelju i kao takav naziva se deiktičkim izrazom ili deiktikom. Tako će u primjeru (3) izraz *to* razumjeti slušatelj i govornik koji su nazočni, dok će nenazočnima biti potreban prijevod.

² Prevedeno s: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/read-between-the-lines>, posjećeno 20. 7. 2022.

(3) Gdje je to?

Deiktički izrazi jezični su oblici kojima se govornici koriste od malena, poput *ja, ti, tu, sada* i dr. Takvi izrazi omogućuju pokazivanje jezikom, na što upućuje i sam naziv deiksa (grč. *deixis* = pokazivati). Očito je, prema tome, da deiksu karakteriziraju specifični jezični izrazi kojima se označuju „elementi situacijskog i/ili diskursnog konteksta, uključujući sudionike govora te vrijeme i mjesto trenutnoga govornog događaja“ (Diessel, 2012). Navedene sastavnice upućuju na podjelu deikse prema semantičkom kriteriju na osobnu, vremensku i prostornu/mjesnu. Levinson (2004: 14) navodi da su deiktici „izrazi s ugrađenim kontekstnim elementima“, no to ne znači da su oni isključivo deiktički. Iako su zatvorena skupina s ograničenim brojem riječi, neki od njih mogu biti i nedeiktički. Primjerice, u rečenicama (4) i (5) upotrijebljen je izraz *posljednji*. U rečenici (4) on je deiktički izraz jer se odnosi na posljednji vlak neporedno prije vremena iskaza, dok je u rečenici (5) izraz *posljednji* neovisan o vremenu razgovora i odnosi se na raspored koji može biti interpretiran bez obzira na vrijeme iskaza.

(4) Kada je otišao posljednji vlak?

(5) Posljednji vlak odlazi u 23.30.

Deiktički izrazi zauzimaju zasebno mjesto u jeziku jer predstavljaju skupinu riječi kojom se odmalena koriste svi govornici određenoga jezika: „Govornici će uvijek smatrati korisnima ograničen skup neodređenih leksičkih jedinica čije su reference kontekstno određene kroz interakciju licem u lice i koji su skraćenica potencijalno beskonačnog broja opisa“ (Grundy, 2000: 26). Jednostavnije rečeno, određeni će govornik brojna imena kao što su Matea, Sonja, Krunoslav, Matej, Magdalena, Nikolina, Damir, kao i sva ostala imena ljudi kojima se ikada obratio, razgovorom licem u lice mijenjati deiktičkim izrazima *ti, vi, on, ona, oni*.

Iako je broj takvih izraza malen, spektar je njihove uporabe iznimno velik i oni mogu mijenjati beskonačan broj drugih izraza. Fillmore (1971) navodi da postoje dvije vrste upotrebe deiktičkih izraza: simbolička i gestovna. Simbolička deiksa uključuje poznavanje mjesta i vremena iskaza (6), dok gestovnu deiksu upotpunjuju paralingvistički znakovi, kao što je pokret rukom (7).

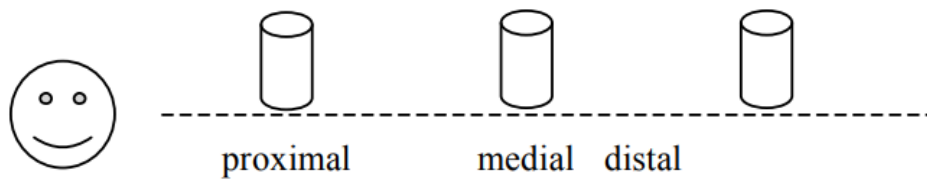
(6) Ovdje smo se upoznali.

(7) Donijela mi je toliki komad torte.

Osobna, prostorna i vremenska deiksa uključuju niz gramatičkih obilježja izravno vezanih za okolnosti nastanka izričaja. Iz toga proizlazi i podjela deiktika na proksimale i distale.

Proksimali su izrazi koji ukazuju na bliskost govorniku (npr. *ovo, ovdje i sada*), dok su distali ponekad blizu sugovornika ili daleko i od govornika i sugovornika (npr. *ono, ondje i onda*). Fortis i Fagard (2010) upućuju i na drugi stupanj, između proksimala i distala, medijale (*tu, tamo i tuda*).

Slika 1 – slikovit prikaz proksimala, medijala i distala u odnosu na govornika

Izvor: Fortis i Fagard, 2010

Prostornu/mjesnu deiksu čine prostorni deiktici koji se odnose na konkretne objekte i lokacije. Prostorni deiktici mogu biti pokazne zamjenice, deiktički mjesni prilozi, deiktički obilježene osobne zamjenice za 3. l. te glagoli kretanja i premještanja (Huang, 2015: 288). Također, čine ju i nedeiktički izrazi popraćeni deiktičkim sredstvima, npr. *lijeva vrata*. Prostorna je deiksa antropocentrično organizirana jer je u jezik upisan „čovjekov biološki ustroj, njegovo okruženje, fizička obilježja, način kretanja i trodimenzionalno poimanje prostora“ (Lyons, 1975: 690). Primjerice, u rečenici (8) govornik se orijentira prema sugovorniku.

(8) Nalazim se suprotno od Marka.

Osim orijentacije prema sugovorniku, razlikuju se i orijentacija prema govorniku te prema objektu. Orijehtacija prema objektu prikazana je u rečenici (9).

(9) Čekat ćemo te iza škole.

Yule (1996: 96) upućuje i na mentalni prostor, ne samo fizički, pa je ponekad udaljenost govornika uvjetovana emocionalnim odmacima, što se često očituje uporabom deiktika *onaj*:

(10) Onoga više ne želim vidjeti.

Za razliku od prostornih deiktika, vremenski deiktici ne upućuju na konkretne objekte. Peter Grundy (2000: 31) donosi popis deiktika čija se referenca može odrediti jedino u odnosu na vrijeme govornog čina: *ovaj/prošli/sljedeći ponedjeljak/tjedan/mjesec/godinu, sada, onda, prije, kasnije, uskoro, jučer, danas, sutra*.

U hrvatskom se jeziku vremenska deiksa izražava vremenskim prilozima, deiktičkim pozdravima (npr. *dobro jutro*) i „nedeiktičkim izrazima modificiranim nekim deiktičnim jezičnim sredstvom (npr. *sutrašnji sastanak, prošla godina*) ili determiniranim pokaznim zamjenicama kojima se izražava vremenska proksimalnost ili distalnost (npr. *ovo popodne, onaj tjedan*)“ (Karlić i Bago, 2020: 757). Da bi navedeni izrazi imali smisao, nužno je znati vrijeme njihova izgovaranja. Primjerice, ako na vratima nekoga objekta piše *vraćam se za 10 minuta*, tada se mora znati vrijeme napuštanja objekta da bi vremenska referenca bila jasna. Zaključno s tim, vremenski deiktički izrazi ukazuju na točku u vremenu u odnosu na trenutak govornog događaja.

Posljednja u nizu tradicionalnih kategorija jest osobna deiksa. Osobna deiksa bavi se kodiranjem uloge sudionika u govornom događaju i ostvaruje se zamjenicama za prvu osobu (*ja*), za drugu osobu (*ti*) i treću (*on, ona, ono*). Prema osnovnoj podjeli deiktičkih izraza, u odnosu na deiktičko središte koje se neprestano mijenja, proksimal je *ja*, medijal *ti*, a distal *on*. S obzirom na to da se deiktično središte neprestano mijenja tijekom govornog čina, neosporna je činjenica da su svi sudionici tijekom govornog čina i *ja* i *ti*: „Prvo lice podrazumijeva gramatikalizaciju govornikove autoreference, drugo lice govornikovo referiranje na jednoga ili više sugovornika kojima se obraća, a treće lice govornikovo referiranje na osobe koje ne sudjeluju izravno u govornome događaju“ (Levinson, 1983: 68). Diessel (2012) navodi da se osobnim deikticama ukazuje na semantičku ulogu govornika i slušatelja u govornome činu.

Prema tome, Diessel (2012) navodi i četiri semantičke značajke koje se ogledaju kroz osobnu deiksu:

- a) komunikativna uloga
- b) broj
- c) spol
- d) društveni odnos

Govoreći o semantičkim značajkama, posljednja od navedenih podrazumijeva širok spektar primjera kojima se označavaju odnosi među sudionicima govornog čina. Iz tog razloga unutar

osobne deikse izdvaja se i podvrsta pod nazivom *društvena deiksa*. Društvena je deiksa nastala pod utjecajem dviju okolnosti: društvenog statusa i društvenog odnosa, a te će okolnosti biti razjašnjene u narednim poglavljima.

4. 1. Društvena deiksa

Društvena se deiksa može razumjeti jedino istovremenim uključivanjem jezičnog i izvanjezičnog znanja. Za izražavanje društvene deikse neizostavne su osobne zamjenice koje u kontekstu društvene deikse postaju sredstva upućivanja na okolnosti njihova izbora, kao u primjerima (11) i (12).

(11) Hvala ti.

(12) Hvala Vam.

Iz svakodnevne komunikacije i navedenih primjera (11) i (12) izdvajaju se neizostavni društveni deiktici *ti* i *Vi* koji upućuju na društveni status i odnose govornika i adresata: „Društvena deiksa ima veze s označavanjem društvenih odnosa u jezičnim izrazima, s izravnim ili neizravnim upućivanjem na društveni status ili ulogu sudionika u govornom događaju“ (Diessel, 2012). Navedena tvrdnja ponovno ukazuje na „nevidljiva značenja“ u sklopu pragmatike te društvenu deiksu odvaja od osobne u smislu upućivanja na odnose. Time joj je neprijeporno dana pragmatička uloga. Odnosi između sugovornika mogu biti različiti, no primarni se vežu uz poznate i nepoznate sugovornike. Na takav odnos upućuje Yule (1996: 94) koji podsjeća na T/V razlikovanje. Naime, ako se sugovornici prvi put susreću, obično se mlađi sugovornici starijima obraćaju s *Vi*, dok stariji mlađe oslovljavaju s *ti*. Iz toga proizlazi da je prvi kriterij za odabir deiktika *ti* ili *Vi* upravo razlika u godinama.

Međutim, dobna razlika tek je jedan od brojnih uzroka razvoja distinkcije: „Izbor osobne zamjenice u drugome licu uvjetovan je nizom složenih sociopragmatičkih zakonitosti: tema razgovora, društveni kontekst, dob i spol sudionika razgovora, njihovi srodstveni odnosi, pripadnost zajedničkoj dijalektalnoj ili društvenoj grupi, politički ili pravni autoritet jednoga od sudionika razgovora te emocionalna solidarnost među sugovornicima“ (Freidrich, 1966).

U području društvene deikse osobne zamjenice mogu upućivati na poštovanje, npr. kada govornik upotrijebi množinu umjesto jednine (2. l. jd. *ti* # 2. l. mn. *Vi*). Stoga, može se zaključiti da kroz društvenu deiksu načini obraćanja variraju, od prisnoga do uljudnoga, a u gotovo većini

jezika njihova se razlika očituje uporabom zamjenica *i* u tome su smislu ključne zamjenice *ti* i *Vi*.

4. 1. 1. Morfološka i leksikografska obilježja zamjenica *ti* i *Vi/vi*

U ovome će se poglavlju zamjenice *ti* i *Vi/vi* sagledati prema hrvatskim rječnicima, pravopisima i gramatikama. Prvi je od istraživanih rječnik *Hrvatski jezični portal*. U njemu je zamjenica *vi* primarno definirana kao „obraćanje paru ili skupini ljudi“, dok njezina treća definicija glasi: „izriče poštovanje prema osobi kojoj se onaj koji govori obraća (usmeno ili pismeno)“.³ U frazeologiji istoga rječnika navode se sljedeći primjeri:

1. biti na »vi« (s kim) – iz pristojnosti prema kome manje bliskom, nepoznatom ili starijem;
2. davati vi kome – obraćanje iz poštovanja u građanskom društvu (u nekim krajevima i na selu, običaj koji sve više prevladava prema »ti« i u nekim krajevima još »oni«), usp. tî;
3. draga (mn. dragi) vi – poštapalica u razgovoru koja pojačava smisao rečenoga (govore obično starije žene u nižem srednjem sloju građanskog društva).⁴

Iz navedenih leksičkih natuknica i definicija proizlazi mišljenje da su deiktički izrazi bez konteksta govorne situacije pojmovno prazni, kako zamjenica *vi/Vi*, tako i drugi deiktici.

Zamjenica *ti* definirana je kao lična zamjenica koja podrazumijeva: „biti na ti s kim; davati ti kome, obraćati se s »ti«“⁵. Njome se govornici koriste u sljedećim situacijama:

1. među prijateljima i kolegama kao znak ravnopravnosti
2. obraćanje starijega mlađemu kad su u istoj službi gdje vladaju takve navike
3. kad je sugovornik znatno mlađi⁶

Kada je riječ o pisanom obliku zamjenica *ti* i *Vi/vi*, problemi se javljaju pri pisanju velikoga i maloga slova. Stoga, potrebno je dati uvid i u pravopisni rječnik koji je među sporne riječi iz hrvatske pravopisne tradicije uvrstio upravo navedene zamjenice:

³ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19uXBB%2B, posjećeno 20. 7. 2022.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

⁶ Isto.

1. „vi – osobna zamjenica za drugu osobu mn.
Vi – velikim slovom iz počasti u izravnom dopisivanju, ne i u dijalozima pripovjednih tekstova“
(Babić, Finka, Moguš, 1996: 436)
2. „Ti – iz počasti u izravnom obraćanju (pored *ti*)“
(Babić, Finka, Moguš, 1996: 406)

S obzirom na to da pravopisni rječnik rješava poteškoće u vezi s pisanjem zamjenica velikim i malim slovom, ostalo je još razjasniti vokativnost zamjenica *ti* i *Vi/vi*. Naime, u gramatici Silića i Pranjkovića (2005: 121) zamjenice *ti* i *vi* nemaju vokativni oblik, dok isti autori vokativ tumače kao „poziv na uspostavu govornoga čina“ (Silić i Pranjković, 2005: 200). Ako se u obzir uzme razlika između nominativa i vokativa gdje „nominativ služi za imenovanje u pripovijedanju i opisivanju, a vokativ za imenovanje u izravnom obraćanju, za oslovljavanje i dozivanje“ (Babić i dr., 1991: 487-488, Barić i dr., 1997: 102), izostavljanje vokativnoga oblika zamjenica *ti* i *vi* postaje upitno. U *Gramatici hrvatskog jezika* (Težak i Babić, 1996: 106) zamjenice *ti* i *vi* u deklinacijskoj paradigmi ostaju nepromijenjene u vokativnom obliku, a prethodno su definirane kao: *ti* – „osoba kojoj je govor upućen“ i *vi* – „osobe kojima je govor upućen“.

Skljarov (1962: 395) tvrdi da „u nekim našim gramatikama lične zamjenice za drugo lice imaju i oblik nominativa i vokativa (*ti*, *vi*), te tako zapravo imaju jedan padež više od ostalih ličnih zamjenica. Moje je mišljenje da bismo oblike tih zamjenica mogli bilježiti samo u vokativu, a što se one danas bilježe i u nominativu i u vokativu dokazuje dvostruku funkciju koju vokativ danas u jeziku vrši. On se osjeća kao padež subjekta i kao oblik za obraćanje i dozivanje“.

Što se tiče vokativnosti zamjenica *ti* i *Vi*, mišljenja su podijeljena, dok Skljarov izrijekom negira nominativni oblik zamjenica *ti* i *Vi*, neki se takvom mišljenju suprotstavljaju.⁷

Iako je oblični sinkretizam nominativa i vokativa uobičajena pojava, ne treba umanjiti jedinstvenost jednoga ili drugoga. Naime, ako bi se oblici *ti* i *vi* bilježili isključivo u vokativu, tada bi semantički pristup izgubio na važnosti jer bi se zanemarila služba subjekta kao primarna funkcija nominativa. Naposljetku, ako bi se u tome slučaju izjednačila služba vokativa i

⁷ Usp. Pranjković (2002: 100)

nominativa, tada bi i ostale slonidbene riječi postale upitne, a prvenstveno one nesklonjivih osobnih imena.

4. 1. 2. *Ti i vi/Vi*: mehanizmi moći i solidarnosti

Razgovor je sociokulturni fenomen koji uključuje komunikaciju između dviju ili više osoba, a realizira se ovisno o međusobnim odnosima sudionika u razgovoru. Gotovo da je postalo univerzalno pravilo da upotreba zamjenica određuje stav govornika prema sugovorniku i u tome će se smislu brojni jezikoslovci složiti sa sljedećim tvrdnjama:

1. „Riječi iz počasti pišu se velikim početnim slovom 1. osobne i posvojne zamjenice za 2. osobu jednine i 2. osobu množine u izravnom obraćanju: *Ti, Tvoj; Vi, Vaš*.

(Babić, Finka, Moguš, 1996: 407)

2. „Kad se u službenom dopisu obraćamo pojedincima, obraćamo im se sa *vi* i velikim početnim slovom (*Vi*): Molimo Vas da nam, ako je ikako moguće, u tome pomognete.“

(Silić i Pranjković, 2005: 122)

Zamjenice *ti* i *Vi* gotovo su postale sinonimi za neformalnu i formalnu komunikaciju, a poznavanje je njihove uporabe preduvjet za ostvarenje uspješne pismene i usmene komunikacije, a uz to i razvoja kulture obraćanja. O upotrebi tih zamjenica kroz povijest ne postoji velika količina informacija koja bi doprinijela povijesnom aspektu njihova proučavanja. Izvori potvrđuju da su te zamjenice prenesene iz latinskog u ostale europske jezike (Lyons, 1981: 317) i da je njihova upotreba uvjetovana određenim temeljima. U tome su smislu ključni sociolingvisti Roger Brown i Albert Gilman⁸ koji kao temelje sociolingvistike postavljaju „moć i solidarnost“.

Naime, moć i solidarnost postaju smjernice za načine obraćanja u većini europskih jezika, pa tako i u hrvatskom. Kada određena osoba posjeduje moć, ona je u stanju kontrolirati ponašanje druge osobe. Moć se u društvu očituje na različite načine: „kroz psihičku moć, bogatstvo, godine, spol, institucionaliziranu ulogu u crkvi, državnu, vojnu ili moć u obitelji“ (Brown i Gilman, 1960: 256). Uz pojam moći veže se nrecipročna uporaba oblika *ti* koji, prema T/V sustavu, rabi superiorna osoba, dok recipijenti odgovaraju s *Vi*. Najčešće se takva upotreba vidi u

⁸ „Zanimljiva činjenica o takvim zamjenicama je njihova bliska povezanost s dvjema dimenzijama temeljnima za analizu cjelokupnog društvenog života – dimenzijama moći i solidarnosti“ (Brown i Gilman, 1960: 253).

školskim sustavima, u odnosu nastavnik – učenik. Iako, *ti* se u pisanom obliku može bilježiti velikim početnim slovom kada se pojedinac obraća pojedincu prema kojem izražava poštovanje (npr. poslodavac – radnik).

Zamjenice *ti* i *Vi* dio su hijerarhijskog poretka svijeta. Primjerice, u sredinama koje još uvijek njeguju patrijarhalne odnose može se primijetiti obraćanje s *Vi* među članovima jedne obitelji, uglavnom ocu i starijima. U takvom je poretku prisutna nerecipročna upotreba deiktika *Vi* i ona se veže uz pojam moći: „Moć obično ukazuje na asimetrične odnose gdje je jedan sudionik razgovora podređen drugome, dok solidarnost ukazuje na simetrične odnose koje karakteriziraju socijalna jednakost i sličnost“ (Abdely, 2016: 38).

Ipak, upotreba deiktika nije uvijek bila ovisna o moći. Primjerice, u 17. se stoljeću masovno širila upotreba deiktika *Vi*, pri čemu je razlika u godinama bila zanemariva. Naime, tim se deiktikom naglašavala elegancija pa se nerijetko mogla uočiti i recipročna uporaba oblika *Vi* među starijim i mlađim članovima obitelji (majka – kći). Danas je recipročna uporaba deiktika *Vi* ipak uvjetovana solidarnošću koja je u posljednje vrijeme prevladala nad moći.

„Solidarnost podrazumijeva sličnost i stupanj bliskosti i intimnosti između ljudi jednake moći u društvenom poretku“ (Xiaopei, 2011) i za nju je karakteristična zamjenica *ti*. Njome se oslovljavaju društveno bliske osobe. Stoga, između moći i solidarnosti jasna je granica: moć uzrokuje udaljenost, dok solidarnost uzrokuje bliskost. Iako, ponekad su obje sastavnice implicirane u razgovoru. Primjerice, u pisanom ili usmenom razgovoru profesora i studenta vidljiva je recipročna uporaba *Vi*, iako su profesori društveno naređeni studentima.

Granice uporabe *ti* i *Vi* pomicala su se kroz povijest, a njihova je uporaba bila u skladu s političkim zbivanjima i društvenom hijerarhijom. Danas je ipak uporaba deiktika *ti* i *Vi* uvjetovana dvjema vrstama odnosa: razlikom u godinama i razlikom u profesionalnom statusu: „To podrazumijeva da govornik ima sposobnost variranja govora u skladu s prisutnim situacijskim ili društvenim vrijednostima“ (Harlow, 1990).

Danas je među mladima prisutna veća prisnost, oni se uglavnom koriste deikticima koji izriču bliskost, čak i kada se tek upoznaju s osobom svojih godina. Da je došlo do znatne promjene u izravnim obraćanjima, potvrđuje i oštro kritizira Ivo Škarić (2002: 22): „U potresima suvremenog svijeta konvencionalan je govor znatno stradao; žbuka je s retoričkih fasada otpala, a nova nije nalijepljena. Demokratizacija je posvuda odbacila konvencije i rituale koji su iskazivali klasne, kastinske i konfucijanske odnose. Ukinuta je baroknost konvencionalnih

figura; gotovo je svugdje ukinuta ili jako smanjena uporaba vi umjesto ti“. To je ujedno i jedna od tvrdnji koja će se provjeriti istraživačkim dijelom ovoga rada.

5. Pregled dosadašnjih istraživanja o utjecaju društvenih i kulturnih aspekata na uporabu zamjenica *ti* i *Vi*

Promjene u oslovljavanju zamjenicama *ti* i *Vi* postale su vidljive ne samo u hrvatskom jeziku nego i na globalnoj razini. Njihova je uporaba u današnje vrijeme uvjetovana u najvećoj mjeri solidarnošću među sugovornicima. Stoga, nije neobično da i brojna dosadašnja istraživanja ukazuju na širenje prisnoga ozračja među mlađim sugovornicima koji u većoj mjeri izbjegavaju formalnosti. Temeljna pravila bontona nalažu da svaku punoljetnu osobu koja je nepoznata treba osloviti s *Vi* (Schneider-Flaig, 2012), no suvremena istraživanja pokazuju da je to pravilo ipak podložno promjenama.

Nada Šabec u radu *Oslovljavanje sugovornika: ti i Vi u Sloveniji i Sjevernoj Americi* (2002) istraživala je razlike među govornicima slovenskog jezika, a bili su podijeljeni u dvije skupine: govornici do 30 godina i govornici stariji od 30 godina. Temeljnu je razliku uspostavila na obiteljskoj razini utvrdivši da „govornici slovenskoga jezika stariji od 30 godina bake i djedove oslovljavaju s *Vi*, dok govornici mlađi od 30 godina bake i djedove oslovljavaju s *ti*“ (Šabec, 2002), što upućuje na manje formalan i više privržen odnos. U istome istraživanju Šabec (2002: 478) izdvaja dva ključna parametra pri izboru načina oslovljavanja, a to su godine i razine poznavanja; uža obitelj, šira obitelj, prijatelji, poznanici i stranci. Šabec (2002) navodi da je u užoj obitelji obraćanje jednolično, rijetki su slučajevi u kojima se majci, ocu, bratu ili sestri obraća s *Vi*. U istraživanju obraćanja široj obitelji Šabec (2002) utvrđuje da način obraćanja ne ovisi o spolu adresata. Također, istraživanje je pokazalo i da obraćanje ne ovisi uvijek o vremenskom faktoru, odnosno čestom ili rijetkom viđanju, kao ni o dobi, stoga se može reći da su odgovori ispitanika doista individualni kada je u pitanju šira obitelj. Prijateljska razina pokazala se intimnijom od ostalih razina, ona je ključna za izbor zamjenice *ti*. Što se tiče poznanika, dob je ključan čimbenik pri izboru načina obraćanja. Naime, govornici biraju različite načine s obzirom na to jesu li sugovornici njihovih godina, stariji, ali ne previše te dvostruko stariji. Naposljetku, obraćanje strancima uvjetovano je dobi osobe s kojom se razgovara, a najčešće se zamjenica *ti* koristi ako je osoba dvostruko mlađa ili u ranim dvadesetima.

Zaključak istraživanja pomalo je iznenađujuć. Naime, Šabec (2002: 479) ukazuje na veliku promjenu u jezičnom ponašanju koja je zahvatila govornike mlađe od 30 godina, a ta promjena podrazumijeva neformalno oslovljavanje kolega s *ti*, ali u istoj mjeri i onih koji su im nadređeni

prema godinama ili društvenom statusu. Takav zaključak doprinosi poimanju suvremenoga svijeta kao „nekonvencionalnoga“ (Škarić, 2002: 23).

Problem u izboru načina obraćanja javlja se onda kada se ne zna koje oblike treba rabiti, a Sivrić (2008: 122) ukazuje na to da su u Hrvatskoj takvi slučajevi najčešći u odnosu nevjesta – svekrva i u tome je slučaju odnos individualan. Nakon istraživanja u kojem su sudjelovali studenti Sivrić (2008: 125) navodi da „zamjenicu *Vi* općenito rabe mlađe osobe prilikom obraćanja starijima, što ne znači da se time definira odnos između svih starijih i svih mlađih ljudi. Rabi se uglavnom među ljudima koji se dobro ne poznaju ili koji žele izraziti poštovanje jedni prema drugima zbog poslova što ih obavljaju, ali i kada je riječ o starijim osobama, pod uvjetom da nisu bliski prijatelji ili rodbina. Rabe ga također kada nekoga žele zadržati na distanci ili u bilo kakvu formalnom razgovoru“. Može se reći da su odgovori studenata istovjetni pravilima koja ističe Bell (1976), a to su: položaj, identitet i tzv. nasljedna generacija. Položaj se odnosi na statusni položaj pojedinca u okviru društvene strukture, dok se identitet odnosi na struku i uljudno oslovljavanje kojima se obraća nositeljima određenog statusa – npr. svećeniku. Generacijom se nasljednika teži ujednačenoj uporabi oblika koji se temelje na odnosima solidarnosti unutar obitelji.

Oslovljavanjem u hrvatskom jeziku bavila se i Sanda Lucija Udier (2018: 167–169) u upitniku provedenom na 27 ispitanika, sveučilišnih lektora za Hrvatski kao ini jezik (HIJ). Upitnik je proveden na radionici koja je održana na 9. stručnom savjetovanju za lektore hrvatskoga kao inoga jezika (Udier, 2018: 167). Iako se upitnik u većoj mjeri odnosi na pismenu komunikaciju, rezultati potvrđuju da se naizgled jednostavni i uobičajeni načini oslovljavanja mogu realizirati na različite načine, ovisno o nizu sociopragmatskih parametara. Udier (2018: 168) navodi neke od odgovora kada je riječ o oslovljavanju s *ti*: „govorim ti prijateljima, kolegama i poznanicima koji su iste dobi kao i ja ili mlađi; čekam da starija osoba predloži prelazak na *ti*, inače starije kolege oslovljavam s *Vi*; osobe koje sam upoznala u neformalnom kontekstu oslovljavam s *ti*, a u formalnome s *Vi*; ne volim kad me nepoznate osobe oslovljavaju s *ti* ili imenom, osobito službene osobe; čak i ako se dobro poznajemo, oslovljavam s *Vi* osobe koje mi nisu simpatične; ne volim formalno oslovljavanje pa brzo predložim poznanicima da jedni drugima govorimo *ti*“.

Kada je riječ o pisanoj komunikaciji, ispitanici za pisanje zamjenice *Ti* velikim početnim slovom navode sljedeće parametre: „*ti* pišem velikim početnim slovom starijim osobama ili osobama koje izuzetno cijenim; *ti* pišem malim slovom, a velikim samo starijim kolegama koji

su predložili prelazak na neformalnu komunikaciju, i to u „prijelaznom periodu“ između *Vi* i *ti*; vrlo rijetko *ti* pišem velikim slovom (dugo prijateljstvo, posebna prigoda, blizak odnos ispunjen poštovanjem); pišem *ti* malim slovom, osim kad prvi put pišem osobi s kojom sam tek nedavno prešla na *ti*“ (Udier, 2018: 168). S obzirom na to da su upitnike ispunjavale odrasle obrazovane osobe, navedeni su rezultati primjenjivi tek na akademskoj razini uz razvijenu pragmatičku kompetenciju pa i sami odgovori upućuju na heterogenost i varijantnost pragmatičkih sadržaja koji ovise o „brojnim individualnim i društvenim čimbenicima koji se u njima presijecaju“ (Udier, 2018: 179).

Prema navedenim istraživanjima proizlazi zaključak da je oslovljavanje s *ti* i *Vi* ukorijenjeno u hrvatskom i u drugim jezicima. Njima se izražava društvena deiksa, a njihovu pojavu uvjetuje izvanjezična stvarnost. Ovaj kratki pregled istraživanja ukazuje na brojne kontekste u kojima su implicirani uljudnost, poštovanje, simpatija itd. Navedena istraživanja potvrđuju i to da je izbor načina oslovljavanja većinom relativan i individualan pa, iako pristojnost nalaže obraćanje s *Vi*, neki će pak govornici taj izraz upotrijebiti upravo u slučaju antipatičnosti.

Brown i Gilman (1960: 260–270) upućuju na smanjenje upotrebe zamjenice *Vi* u indoeuropskim jezicima što je uzrokovano društvenom pokretljivošću i idejom društvene jednakosti. Devedesete godine dvadesetoga stoljeća ključ su za razumijevanje takve promjene. Na zapadu se razvija neoliberalizam koji „naglašava važnost individualnih prava i sloboda“ (Pintar, 2018: 8), a u skladu s tim razvija se demokratska praksa koja podrazumijeva „ideje egalitarizma, pravednosti i jednakosti“ (Pintar, 2018: 11). Širenje ideje o jednakosti odrazilo se i na jezičnu uporabu, odnosno na konvencionalne govorne forme, među kojima je i oslovljavanje, preciznije uporaba zamjenica *ti* i *Vi*. U smislu uporabe navedenih zamjenica neophodno je razjasniti proces intimizacije koji se pojavljuje upravo spomenutih devedesetih godina dvadesetoga stoljeća, no s obzirom na to da je ta pojava upravo dio medijskog diskursa, pomnije će se razraditi u istraživačkom dijelu o radijskim emisijama.

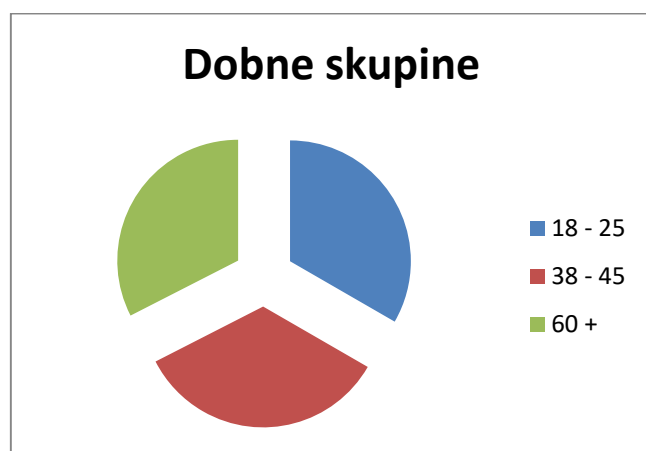
6. Istraživački dio: društveni deiktici u uporabi

Istraživački dio podijeljen je na dva dijela. Prvi dio istraživanja čine anketa, dok su u drugome dijelu istraživane radijske emisije. Prvi dio istraživanja odnosi se na razlike u obraćanju mlađih, srednjih i starijih dobnih skupina na ruralnim područjima Slavonije, dok će drugi dio istraživanja pokazati je li „jezik javne komunikacije u današnje vrijeme, s lingvističkog stajališta, još uvijek „neuređen“ (Sapunar i Togonal, 2012: 20) i to u kontekstu obraćanja slušateljima radijskih emisija.

6. 1. Prvi dio istraživanja: anketa o oslovljavanju u odnosu na dobne razlike među ispitanicima

Cilj je ovoga istraživanja utvrditi razlike u načinima obraćanja među različitim dobnim skupinama. Metoda je istraživanja *online* anketa u kojoj je sudjelovalo 123 ispitanika. Sastavljena je od 6 pitanja te provedena na različitim dobnim skupinama. Prvu skupinu činili su ispitanici od 18 do 25 godina (41 ispitanik), drugu skupinu činili su ispitanici od 38 do 45 godina (42 ispitanika) i treću skupinu činili su ispitanici stariji od 60 godina (40 ispitanika) – u daljnjem tekstu kao mlađa, srednja i starija dobna skupina. Sve dobne skupine odgovarale su na ista pitanja s ciljem uočavanja razlika. Rezultati su grafički prikazani za svaku skupinu zasebno. Ispitanici svih dobnih skupina dolaze iz ruralnih sredina Slavonije pa se rezultati mogu ograničiti na oslovljavanje u ruralnim sredinama Slavonije⁹.

Grafikon 1: Dobne skupine ispitanika

⁹ Trnava, Piškorevci, Lapovci, Ivanovci Đakovački, Novi Perkovci

6. 1. 1. Istraživačka pitanja

Sudionicima ankete postavljeno je sljedećih šest istraživačkih pitanja:

1. Pri prvom susretu sugovorniku se obraćam na sljedeći način:
*moguće je izabrati dva odgovora
 - a) ako je osoba mlađa ili mojih godina, obraćam se s *ti*
 - b) ako je osoba starija, obraćam se s *Vi*
 - c) obraćam se s *Vi* neovisno o godinama

2. Način mogega obraćanja uvjetovan je isključivo društvenim položajem i statusom osobe s kojom razgovaram.
 - a) ne, nikada ne razvrstavam osobe s kojima razgovaram prema obrazovanju ili ekonomskoj moći
 - b) da, društveni mi je položaj ključan za izbor načina obraćanja

3. Češće se koristim zamjenicom *Vi* kada razgovaram s osobom suprotnog spola.
 - a) da
 - b) ne

4. obraćam se s *ti* svakom članu svoje uže i šire obitelji (majka, otac, baka, djed, tetka, tetak, ujna, ujak i dr.)
 - a) da
 - b) ne

5. Ako ste odgovorili *ne*, navedite komu se u široj ili užoj obitelji ne obraćate s *ti* i razloge tomu.

6. Koji biste način obraćanja izabrali pri susretu s vojnikom vaših godina:
 - a) Oprosti, možeš li mi pomoći?
 - b) Oprostite, možete li mi pomoći?

7. Smeta mi kada mi se netko obrati s *ti* u situaciji za koju smatram da bi trebao osloviti me s *Vi*:

- a) da, smatram da treba postojati red kada je u pitanju društvena interakcija
- b) ne, svejedno mi je hoće li me netko osloviti s *ti* ili *Vi*

6. 1. 2. Hipoteze

U odnosu na istraživačka pitanja definirane su sljedeće hipoteze:

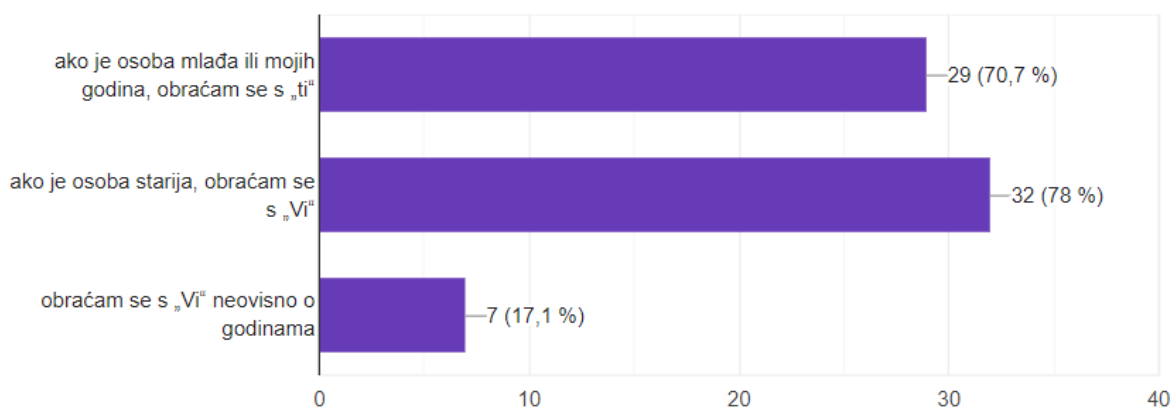
1. Izbori načina obraćanja razlikuju se s obzirom na različite dobne skupine; stariji ispitanici obraćaju se s *Vi* neovisno o godinama, dok mlađi ispitanici teže neformalnom obraćanju mlađima i osobama njihovih godina.
2. Društveni položaj i status osobe kojoj se obraćaju imaju veći značaj kod ispitanika starijih od 60 godina.
3. Spol izaziva veću udaljenost i formalnost kod starijih ispitanika, dok kod mlađih i ispitanika srednje dobi ne.
4. Mlađi ispitanici teže prisnijem odnosu unutar obitelji, svi mlađi ispitanici roditelje oslovljavaju s *ti*, dok se među starijim ispitanicima izdvajaju oni koji su roditelje oslovljavali s *Vi*, kao i ostale članove uže i šire obitelji.
5. Mlađi ispitanici teže prisnijem načinu obraćanja, čak i prema društveno udaljenim sugovornicima.
6. Starije dobne skupine zalažu se za obraćanje s *Vi*, dok mladi teže recipročnom *ti* obraćanju.

6. 1. 3. Rezultati ankete

Prvo se pitanje odnosilo na obraćanje pri prvom susretu. Ispitanici su mogli izabrati dva odgovora. Rezultati su mlađe dobne skupine sljedeći: ako je osoba mlađa ili mojih godina, obraćam se s *ti* navodi 29 (70,7 %) ispitanika, dok je samo 7 (17,1 %) ispitanika odgovorilo da se obraća s *Vi* neovisno o godinama osobe kojoj se obraćaju. Ako je osoba starija, obraćam se s *Vi* odgovorila su 32 (78 %) ispitanika. Uvidom u tablice te zbrajanjem pojedinačnih odgovora zaključeno je da je 27 od ukupno 41 ispitanika izabralo dva odgovora; da se obraćaju s *ti* osobi koja je mlađa ili njihovih godina, ali i da se obraćaju s *Vi* osobama koje su starije od njih. Rezultati upućuju na to da najveći broj mlađih ispitanika, njih 78 %, poštuje godine kao jedan od temeljnih kriterija pri obraćanju. Kada se taj broj zbroji s onim ispitanicima koji se obraćaju s *Vi*

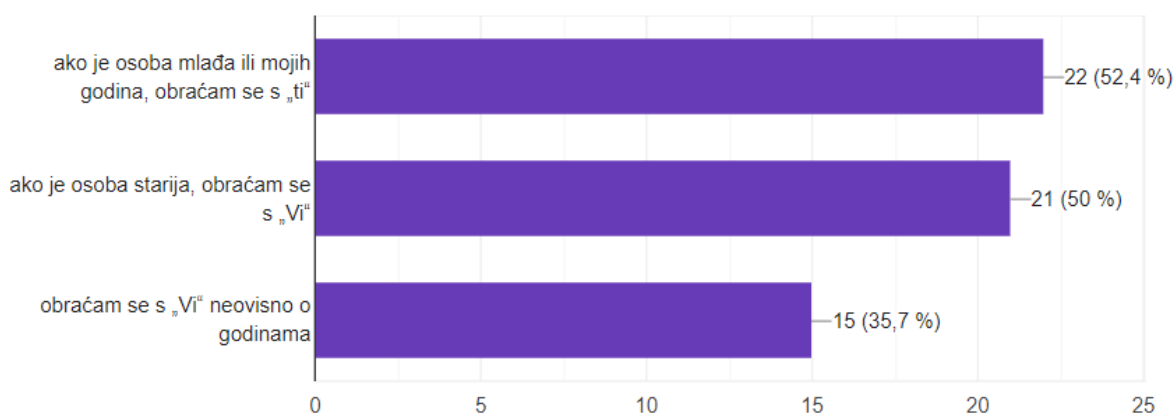
neovisno o godinama osobe kojoj se obraćaju, tada se dobije rezultat od 95,1 % mladih koji njeguju obraćanje iz poštovanja (*Vi*).

Grafikon 2: Obraćanje pri prvom susretu; odgovori mlade dobne skupine

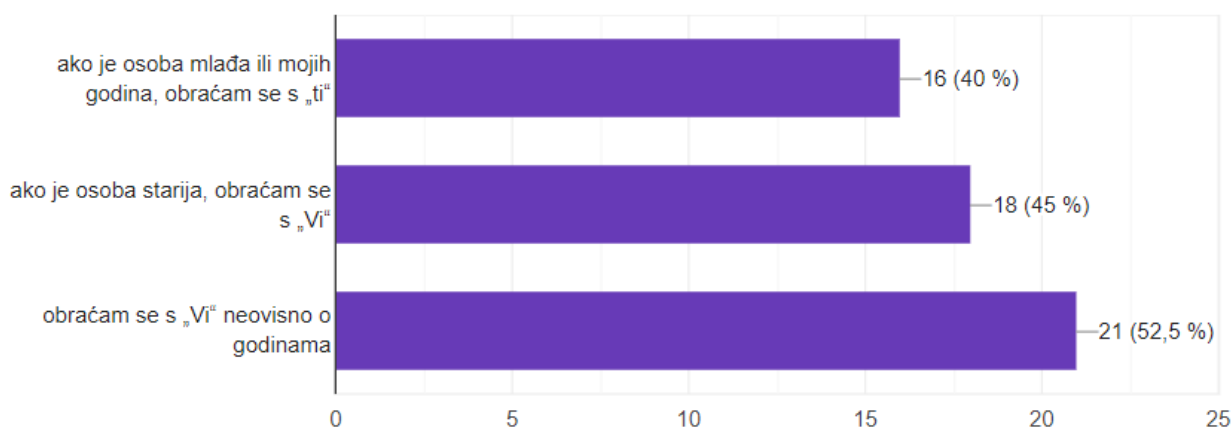
Rezultati srednje dobne skupine razlikuju se od rezultata mlade dobne skupine. Naime, 15 (35,7 %) ispitanika pri prvom se susretu obraća s *Vi* neovisno o godinama, dok je 15 ispitanika izabralo oba odgovora: ako je osoba mlađa ili mojih godina, obraćam se s *ti*; ako je osoba starija, obraćam se s *Vi*. Ostali ispitanici izabrali su samo prvi ili drugi odgovor. Odgovori srednje dobne skupine pokazuju veću uprabu zamjenice *Vi* neovisno o godinama sugovornika, što pak ukazuje na to da čak trećini ispitanika srednje dobne skupine godine nisu kriterij za obraćanje s *Vi*. Pomalo iznenađuje zbroj onih ispitanika koji njeguju obraćanje s *Vi* – 85,7 %. Naime, iako navedeni postotak ne ukazuje na narušavanje uljudnosti, zanimljiva je činjenica da je u srednjoj dobnoj skupini za 10 % manje onih koji običavaju obraćati se s *Vi* od onih koji to čine u mlađoj dobnoj skupini.

Grafikon 3: Obraćanje pri prvom susretu; odgovori srednje dobne skupine

Rezultati starije dobne skupine ukazuju na najveći stupanj uljudnosti. Naime, čak 21 (52,5 %) od 40 ispitanika pri prvom se susretu obraća s *Vi* neovisno o godinama osobe kojoj se obraćaju, dok su ostali ispitanici kao preduvjet obraćanja s *ti* ili *Vi* definirali godine. Zbroj onih koji se obraćaju s *Vi* ako je osoba starija i onih koji se obraćaju s *Vi* neovisno o godinama iznosi 97,5 % što ukazuje na najveći stupanj uljudnosti među svim skupinama ispitanika. Samo 1 od 40 ispitanika nije izabrao 2. ili 3. odgovor.

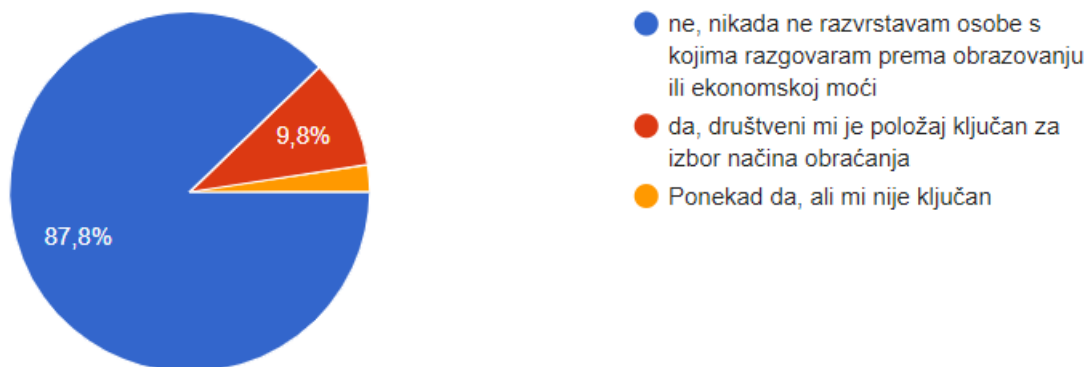
Grafikon 4: Obraćanje pri prvom susretu; starija dobna skupina

Sljedeće pitanje daje odgovor na to je li ekonomska razlika snažnija od razlike u godinama među ispitanicima mlađih, srednjih i starijih dobnih skupina. 36 (87,8 %) ispitanika najmlađe dobne skupine odgovorilo je da nikada ne oslovljavaju osobe s kojima razgovara prema ekonomskoj moći, dok je 4 (9,8 %) ispitanika izabralo društveni položaj i status kao presudne čimbenike u oslovljavanju sugovornika. Jedan (2,4 %) ispitanik naveo je samoinicijativno odgovor da mu je ponekad bitan društveni položaj, ali ne i ključan – što ukazuje na relativnost

načina obraćanja. Božidar Finka (1967) navodi da se često govori *Vi* „mlađim ljudima, ako su školovani i ugledni“, no rezultati ukazuju na to da taj kriterij gubi na važnosti među mlađim govornicima.

Grafikon 5: Načini obraćanja s obzirom na društveni položaj; mlađa dobna skupina

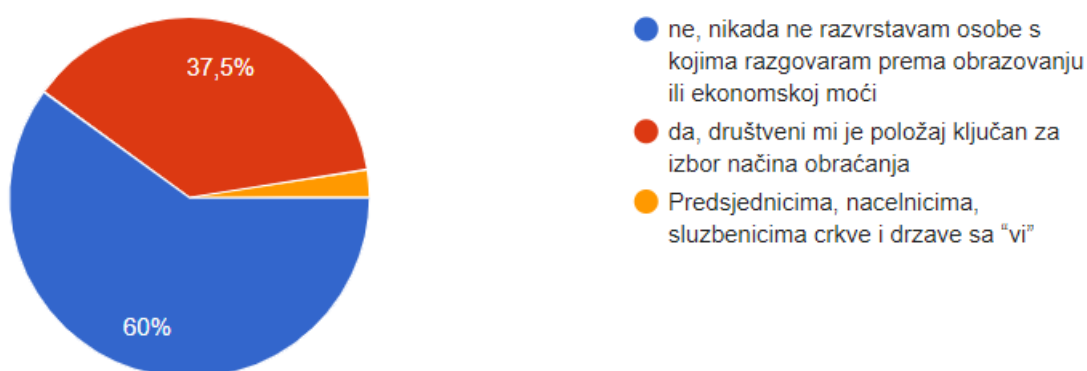
Rezultati srednje dobne skupine slični su rezultatima mlađih ispitanika. Naime, 35 (83,3 %) ispitanika također oslovljava sugovornike neovisno o društvenom položaju i statusu, dok 6 (14,3 %) ispitanika smatra da je društveni položaj presudan pri oslovljavanju. Nadalje, 1 (2,4 %) od ispitanih naveo je samoinicijativno da oslovljavanje ovisi o prigodi i kontekstu u kojem je osoba kojoj se obraća. Dakle, i srednja dobna skupina i mlađa dobna skupina ne obraćaju se s obzirom na društveni kontekst koji je „nadjačan“ godinama kao temeljnim kriterijem pri obraćanju.

Grafikon 6: Načini obraćanja s obzirom na društveni položaj; srednja dobna skupina

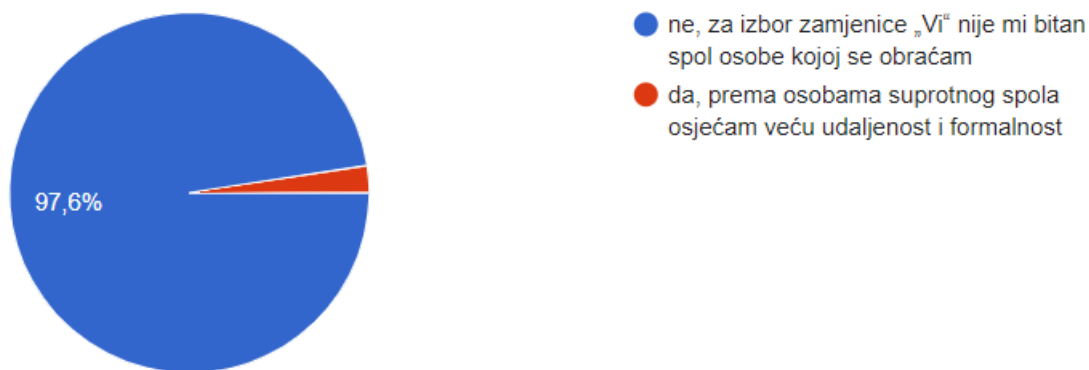
Preokret u konačnim rezultatima donose odgovori starije skupine u kojoj čak 16 (37,5 %) ispitanika smatra da je društveni položaj ključan za izbor načina oslovljavanja, dok 1 (2,5 %) ispitanik samoinicijativno navodi da se s *Vi* obraća jedino *predsjednicima, načelnicima i službenicima crkve*. Naposljetku, 24 (60 %), ispitanika ne smatra da je društveni položaj ključan pri obraćanju. Iako je više onih koji ne smatraju da je njihovo obraćanje uvjetovano društvenim kontekstom, postotak onih kojima je društveni položaj ključan ukazuje na to da je među starijim govornicima i dalje naglašen sustav koji se temelji na društvenoj moći.

Grafikon 7: Načini obraćanja s obzirom na društveni položaj; starija dobna skupina

Na pitanje utječe li spol osobe s kojom razgovaraju na izbor zamjenice kojom se obraćaju, u odgovorima mlađih ispitanika samo 1 (2,4 %) od njih osjeća veću udaljenost i formalnost kod osoba suprotnog spola, dok 40 (97,6 %) ispitanika tvrdi da im spol nije bitan za izbor zamjenice *Vi* – čime je zaključeno da spol gotovo da nema nikakav utjecaj na načine obraćanja među mlađim govornicima.

Grafikon 8: Utjecaj spola na obraćanje; mlađa dobna skupina

Odgovori srednje skupine slični su odgovorima mlađe skupine: 3 (7,1 %) ispitanika odgovorila su da prema suprotnom spolu osjećaju veću udaljenost i formalnost, dok je 39 (92,9 %) ispitanika odgovorilo da im spol osobe s kojom razgovaraju ne predstavlja barijeru u izboru načina obraćanja pa se zaključak prethodne mlađe skupine može primijeniti i na rezultate srednje skupine.

Grafikon 9: Utjecaj spola na obraćanje; srednja dobna skupina

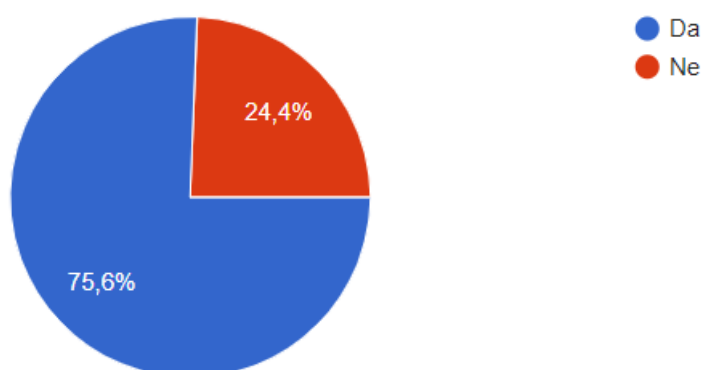
Broj ispitanika starije dobne skupine koji razlikuju načine obraćanja s obzirom na spol jest 13 (32,5 %), dok je 27 (67,5 %) ispitanika odgovorilo da im spol nije bitan pri obraćanju drugoj osobi. Dakle, u starijoj je dobnoj skupini najviše ispitanika odgovorilo da osjeća veću udaljenost i formalnost prema osobama suprotnoga spola pa se može reći da se za razliku od starijih generacija kod mlađih i srednjih skupina uočava spolna jednakost pri obraćanju. Očito je da među njima prevladava misao da su svi u svojim pravima jednaki.

Grafikon 10: Utjecaj spola na obraćanje; starija dobna skupina

Sljedeće pitanje odnosilo se na međuobiteljska obraćanja s društveno nadređenim osobama s kojima postoji bliskost (npr. majka, otac, djed, baka, tetka, tetak, ujna, ujak, stric, strina i dr.). Ispitanici su odgovarali potvrdno, odnosno negativno za sljedeću tvrdnju: „Obraćam se s *ti* svim članovima svoje uže i šire obitelji“. 10 (24,4 %) ispitanika mlađe dobne skupine odgovorilo je da se ne obraća svim članovima obitelji s *ti*, dok je 31 (75,6 %) ispitanik odgovorio da se obraća svakom članu uže i šire obitelji s *ti*. Iako je većina ispitanika odgovorila da se obraća s *ti* svim članovima uže i šire obitelji, ipak je vidljivo da dio ispitanika, njih 24,4 % ne rabi jedinstvene oblike koji se temelje na solidarnosti – što će se detaljnije vidjeti u odgovorima na sljedeće pitanje.

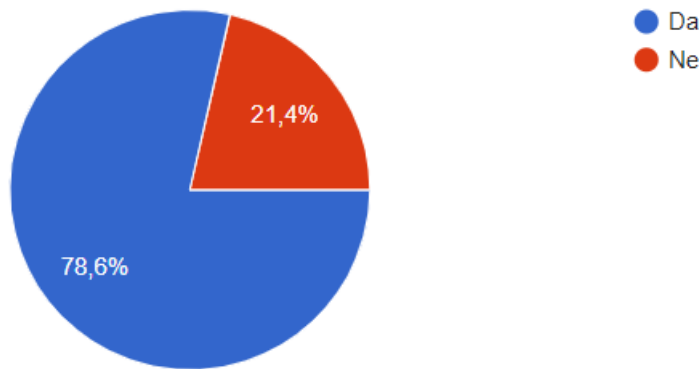
Grafikon 11: Obraćam se s *ti* svakom članu svoje uže i šire obitelji; mlađa dobna skupina

Ispitanici srednje dobne skupine, njih 33 (78,6 %), obraćaju se s *ti* svakom članu obitelji, a ostalih 9 (21,4 %) ispitanika ne obraća se s *ti* svakom članu obitelji. Iz takvih postotaka proizlazi

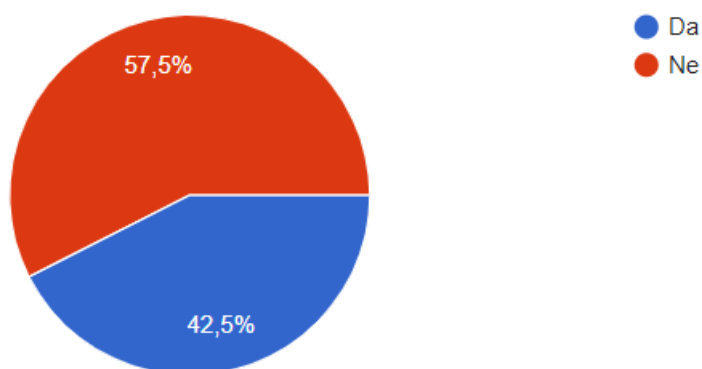
da je uporaba zamjenice *ti* uvjetovana prisnošću među sugovornicima i da je recipročna uporaba oblika *ti* u 78,6 % slučajeva dokaz da srednja skupina ispitanika ne voli formalnost kada je u pitanju obraćanje članovima obitelji.

Grafikon 12: obraćam se s *ti* svakom članu svoje uže i šire obitelji; srednja dobna skupina

Od 40 ispitanika najstarije skupine, njih 17 (42,5 %) odgovorilo je da se obraća/obraćalo s *ti* svim članovima obitelji, a 23 (57,5 %) ispitanika ne obraća se / nije se obraćalo s *ti* svim članovima uže i šire obitelji. Rezultati starije dobne skupine govore da je obraćanje većine pripadnika starije skupine uvjetovano odnosom moći unutar obitelji što ukazuje na suprotnost u odnosu na mlađe i srednje dobne skupine.

Grafikon 13: obraćam se s *ti* svakom članu svoje uže i šire obitelji; starija dobna skupina

Ispitanici koji su odgovorili da se ne obraćaju s *ti* svim članovima obitelji u sljedećem su pitanju otvorenoga tipa trebali napisati komu se ne obraćaju ili nisu obraćali s *ti* i razlog tomu. Najčešći odgovori prikazani su u tablicama (1, 2 i 3).

Tablica 1: Najčešći odgovori mlađe dobne skupine

Članovi obitelji kojima se obraćaju s <i>Vi</i> i razlozi takvoga obraćanja
1. tetku – jer je najstariji u mojoj široj i užoj obitelji
2. baka, djed – navika, starija osoba
3. ujak, ujna – poštovanje i nedovoljna bliskost
4. tetak – zato što s njim imam najdalji odnos

Tablica 2: najčešći odgovori srednje dobne skupine

Članovi obitelji kojima se obraćaju s <i>Vi</i> i razlozi takvoga obraćanja
1. baka i djed – pristojnost, poštovanje, godine
2. tetka, tetak, ujna, ujak, stric, strina – nismo svakodnevno zajedno
3. Svekar i svekrva – iz poštovanja

Tablica 3: najčešći odgovori starije dobne skupine

Članovi obitelji kojima se obraćaju/su se obraćali s <i>Vi</i> i razlozi takvoga obraćanja
1. svim starijim članovima obitelji, iz poštovanja
2. svi osim roditelja s <i>Vi</i>
3. svekrvi s <i>Vi</i>
4. pokojnog oca s <i>Vi</i> i čitavoj očevoj obitelji
5. bratu kažem <i>Vi</i> jer je puno stariji
6. mami i djedu – tako su me naučili roditelji

Odgovori mlađe dobne skupine pokazuju da je dob presudan čimbenik među ispitanicima koji su odgovorili da se ne obraćaju s *ti* svim članovima obitelji. Samo jedan od ispitanika odgovorio je da se baki i djedu obraća s *Vi* što upozorava na „pomak prema manje formalnim i možda privrženijim odnosima mladih s njihovim djedovima i bakama u novije vrijeme“ (Šabec,

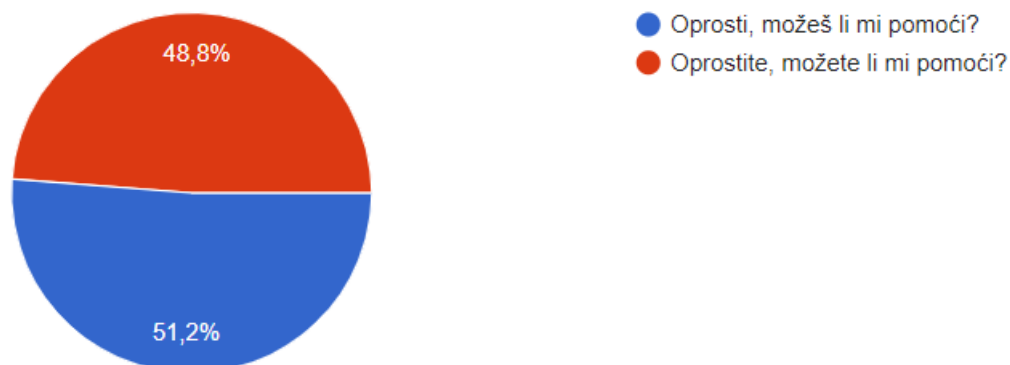
2002: 473). Ispitanici navode i da oblik *Vi* rabe iz poštovanja, a dva ispitanika navode da koriste *Vi* zbog udaljenosti, odnosno nedovoljne bliskosti sa sugovornikom. Zaključeno je da nijedan odgovor ne uključuje obraćanje s *Vi* roditeljima, braći ili sestrama pa se može reći da je u mlađoj dobnoj skupini potvrđena isključivo recipročna uporaba oblika *ti* među članovima uže obitelji.

Srednja dobna skupina kao razloge obraćanja s *Vi* navodi poštovanje, pristojnost, dob i vremenski faktor. Kao i u mlađoj skupini, samo je jedan ispitanik naveo da se baki i djedu obraća s *Vi* pa se može zaključiti i to da ispitanici srednje dobne skupine teže prisnijem načinu obraćanja bakama i djedovima. Također, zaključeno je i da način obraćanja ponekad ovisi o učestalosti viđanja, no samo je jedan ispitanik to naveo. Može se reći da su odgovori ispitanika vrlo individualni, oni ovise o različitim kulturnim i društvenim čimbenicima. Primjerice, neki su ispitanici naveli da se obraćaju s *Vi* iz poštovanja, no to ne mora značiti da ostali ispitanici koji se obraćaju svim članovima s *ti* prema istima nemaju poštovanja, već da prvenstveno biraju prislan način obraćanja unutar obitelji na što upućuje i „nasljedna generacija“ (Bell, 1976) kao pravilo za izbor načina obraćanja.

Najveći stupanj udaljenosti može se vidjeti u odgovorima starije dobne skupine. Naime, u odgovorima je vidljiv prije svega utjecaj patrijarhalnih odnosa, posebno kada je u pitanju odgovor jednoga ispitanika: „pokojnog oca s *Vi* i čitavoj očevoj obitelji“. Nadalje, vidljiva je i distanca pri obraćanju bratu, a ona je uvjetovana njegovom dobi, dok neki od ispitanika također upućuju na to da su se obraćali svim starijim članovima obitelji s *Vi* što pokazuje da je obraćanje članovima i uže i šire obitelji bilo ili je još uvijek uvjetovano njihovom dobi. Može se time reći da među starijim ispitanicima postoje oni koji obraćanje u obitelji ne dijele prema široj i užoj obitelji nego isključivo prema dobi, dok kod mlađih i srednjih ispitanika takav slučaj nije zabilježen.

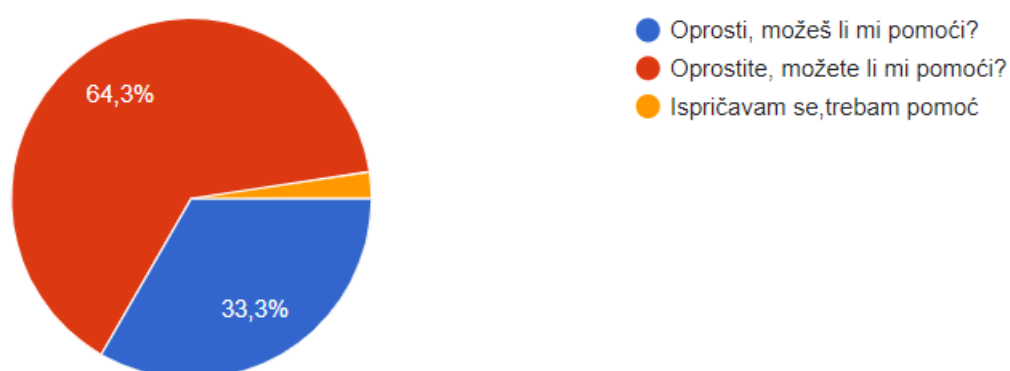
U sljedećem pitanju ispitanici su trebali odlučiti koju bi od predloženih gramatičkih struktura izabrali pri obraćanju vojniku njihovih godina. Vojnik služi kao primjer podređene i društveno udaljene osobe. U mlađoj dobnoj skupini 21 (51,2 %) ispitanik izabrao je prvi ponuđeni odgovor, uz elipsu zamjenice *ti*, a on glasi: „Oprosti, možeš li mi pomoći?“, dok se 20 ispitanika (48,8 %) odlučilo za drugi ponuđeni odgovor: „Oprostite, možete li mi pomoći?“. Prema odgovorima mlađe skupine proizlazi tvrdnja da proturječje koje izazivaju istovremena podređenost i društvena udaljenost uzrokuju i različite načine obraćanja kod mlađih generacija pa je i obraćanje u tom slučaju individualno.

Grafikon 14: Obraćanje vojniku njihovih godina; mlađa dobna skupina

Srednja dobna skupina pokazala je veće zanimanje za formalnu komunikaciju. 27 (64,3 %) ispitanika izabralo je gramatičku strukturu koja implicira društvenu udaljenost (*Vi*), dok je 14 (33,3 %) ispitanika izabralo neformalni oblik (*ti*). Jedan ispitanik naveo je neutralni oblik „Ispričavam se, trebam pomoć“. Srednja skupina pokazuje veće zanimanje za formalnu komunikaciju od mlađe dobne skupine, a takvi bi rezultati, ako se u obzir uzme ratno djetinjstvo ispitanika, mogli biti posljedica naglašene emotivne funkcije, odnosno poštovanja prema sugovorniku/vojniku.

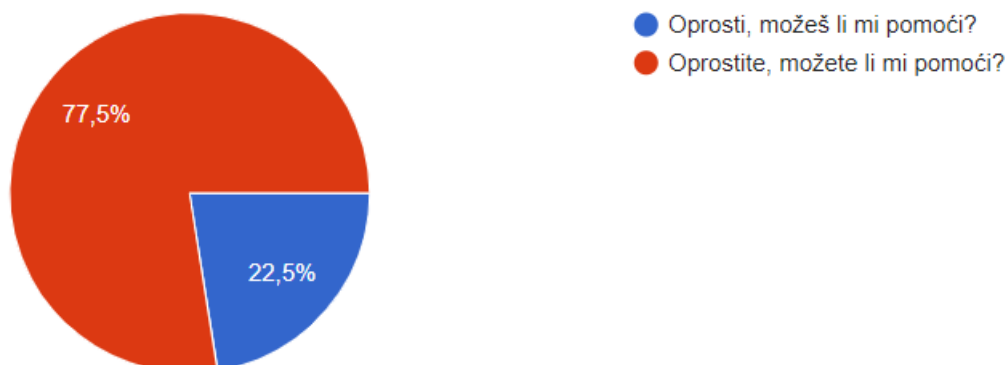
Grafikon 14: Obraćanje vojniku njihovih godina; srednja dobna skupina

Među ispitanicima starije dobne skupine 31 (77,5 %) ispitanik izabrao je drugi oblik s impliciranim *Vi* značenjem, dok je samo 9 (22,5 %) ispitanika izabralo prvi oblik s impliciranim

deiktikom *ti*. Dakle, rezultati starije dobne skupine ukazuju na naglašenu društvenu udaljenost vojne osobe od ispitanika.

Grafikon 15: obraćanje vojniku njihovih godina; starija dobna skupina

Na pitanje smeta li im kada ih netko oslovljava s *ti* onda kada smatraju da bi ih se trebalo osloviti s *Vi* potvrdno je odgovorilo samo 10 (24,4 %) od 41 ispitanika najmlađe dobne skupine. Odgovor je glasio „da, smatram da treba postojati red kada je u pitanju društvena interakcija“. Nadalje, 31 (75,6 %) ispitanik odgovorio je „ne, svejedno mi je hoće li me netko osloviti s *ti* ili *Vi*“. Veliki broj mladih kojima je svejedno kako će ih netko osloviti, pa čak i u situacijama u kojima bi trebali biti formalno oslovljeni, indicira na neformalnost kojoj mladi u novije vrijeme teže – čime se u pitanje dovode novi načini izricanja uljudnosti.

Grafikon 15: Pitanje o tome smeta li im kada ih netko oslovi s *ti* umjesto s *Vi*; mlađa skupina

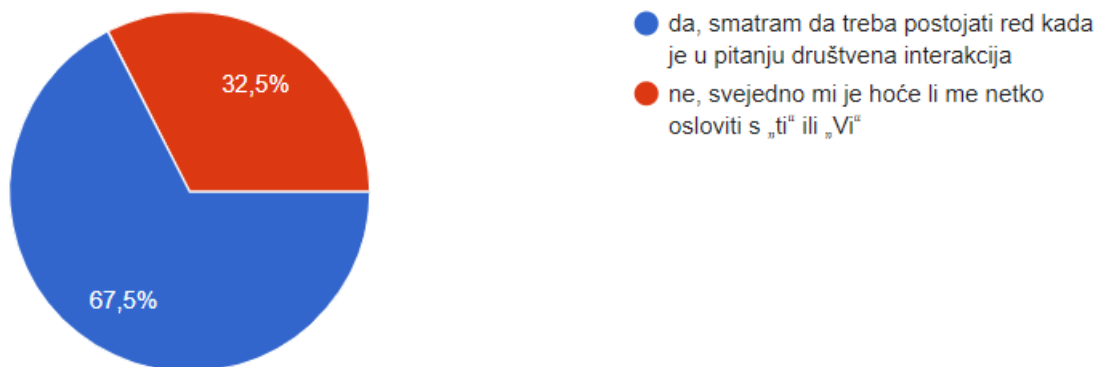
Zatim, u srednjoj dobnoj skupini također je više ispitanika, 24 (57,1 %), odgovorilo da im je svejedno kako će ih netko osloviti, dok su ostali ispitanici, njih 18 (42,9 %), odgovorili da im u nekim situacijama smeta oslovljavanje s *ti*. Na temelju tih rezultata moglo bi se reći da srednja skupina teži većoj formalnosti nego mlađa skupina. Iako, i u ovoj je skupini veći broj onih u kojima pitanje oslovljavanja izaziva ravnodušje. Može se reći da su odgovori ispitanika relativni, oni ovise o različitim učenjima, ideologijama, stavovima te brojnim drugim čimbenika.

Grafikon 16: Pitanje o tome smeta li im kada ih netko oslovi s *ti* umjesto s *Vi*; srednja skupina

Naposljetku, čak 27 (67,5 %) ispitanika starije dobne skupine označilo je da im smeta kada ih netko oslovi s *ti* umjesto s *Vi*, a samo je 13 (32,5 %) ispitanika izrazilo da im je svejedno kako će biti oslovljeni. Dakle, dvije trećine ispitanika i dalje obraćanje s *Vi* smatra važnim načinom uljudnoga obraćanja kojim se ostvaruje red u društvenoj interakciji. U starijoj je skupini veći broj takvih ispitanika od prethodne dvije skupine pa se može reći da starije skupine koje žive na ruralnim područjima štokavskoga dijalekta i dalje smatraju zamjenicu *Vi* ključnom za izražavanje uljudnosti.

Grafikon 16: Pitanje o tome smeta li im kada ih netko oslovi s *ti* umjesto s *Vi*; starija skupina

6. 1. 4. Osvrt na rezultate ankete

Prikazani odgovori različitih skupina impliciraju na distancirane odnose osoba starijih od 60 godina prema osobama koje susreću prvi put. Rezultati ukazuju na to da se govornici hrvatskoga jezika različito obraćaju; mlađe generacije teže prisnijem načinu obraćanja, što se očituje u njihovim odgovorima, dok je među starijima ipak veći broj onih koji rabe distanciran i uljudan način obraćanja s *Vi*. Liniju razgraničenja između mlađe i starije dobne skupine čini srednja dobna skupina (38 – 45), što ukazuje na to da su društvene promjene itekako zahvatile već određeni broj govornika hrvatskog jezika rođenih 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Neki teoretičari takve pojave pripisuju globalizaciji i njezinim procesima. Iz odgovora je razvidan i utjecaj ideja o jednakosti, odnosno zanemarivanje hijerarhijskog poretka koji je izgrađen na nejednakosti. Naime, više od 80 % ispitanika mlađe i srednje dobne skupine zanemaruje ekonomsku moć pri oslovljavanju osobe s kojom razgovaraju. Iako i stariji ispitanici većinom zanemaruju ekonomsku moć, ipak je i nezanemariv broj onih kojima je društveni položaj ključan pri oslovljavanju druge osobe. Unatoč navedenoj činjenici odgovori mlađih i srednjih dobni skupina ukazuju na to da je solidarnost doista „vezivno tkivo“ današnjega društva, posebice skupina mladih govornika te da je razlika u godinama snažniji kriterij od ekonomske razlike.

U anketi je istraživana i utjecaj spola kao sociolingvističkog čimbenika u različitim dobnim skupinama. Rezultati ponovno ukazuju na razlike u odgovorima ispitanika različite dobne skupine. Naime, rezultati se mlađe i srednje dobne skupine gotovo podudaraju, dok u najstarijoj skupini čak trećina ispitanika smatra da pri oslovljavanju osobe suprotnoga spola osjećaju veću

udaljenost i formalnost. Odgovori mlađe i srednje skupine još jednom ukazuju na promjene u razvoju društva, a kada je u pitanju oslovljavanje neovisno o spolu, zasigurno je imao utjecaj i treći val feminizma koji je zahvatio osamdesete godine prošloga stoljeća i traje sve do danas. Njegova je temeljna tendencija negiranje spola i nadilaženje razlika među spolovima, na što ukazuju i rezultati anketa u kojima više od 90 % ispitanika mlađe i srednje dobne skupine spolnu pripadnost ne smatra kriterijem za razlitito oslovljavanje.

Pri obraćanju unutar šire i uže obitelji jednostavnost i prisnost u komunikaciji još je jednom potvrđena u mlađoj i srednjoj dobnoj skupini. Iz kraćih odgovora ispitanika utvrđeno je da na obraćanje s *Vi* unutar obitelji utječu: nedovoljna bliskost, vremenski faktor, odnosno rijetko viđanje određenih članova i u rjeđim slučajevima godine ostalih članova. Ipak, veći broj starijih ispitanika obraća se ili se obraćao svim starijim članovima uže i šire obitelji s *Vi*, dok su neki od ispitanika čak i roditelje oslovljavali s *Vi*. Također, zabilježen je i slučaj obraćanja s *Vi* samo ocu i njegovoj široj obitelji pa se može reći da su neki od odgovora starijih ispitanika uvjetovani patrijarhalnom tradicijom koja, što se vidi po odgovorima mlađe i srednje dobne skupine, postupno nestaje.

U anketi je također analiziran odnos određenih dobnih skupina prema „podređenim“ društveno udaljenim osobama. Kao primjer poslužio je vojnik. Odgovori mlađe dobne skupine ponovno ukazuju na neformalnost koja prevladava među mlađim govornicima, čak i kada su u pitanju službene osobe, dok srednja i starija dobna skupina ipak u većoj mjeri bira distanciran odnos sa službenim osobama.

Jednako kao što dosadašnja istraživanja ukazuju na postupno napuštanje T/V forme oslovljavanja i prelazak na oslovljavanje s *ti*, tako se postupno kreću i odgovori starijih, srednjih i mlađih dobnih skupina. Čak je 75 % mlađih ispitanika odgovorilo da im je svejedno kako će biti oslovljeni u razgovoru. Iako nije zanemariv broj onih kojima smeta neformalno oslovljavanje, razvidna je rezignacija mlađih dobnih skupina, odnosno nezainteresiranost za očuvanjem formalnog oslovljavanja.

U ovome istraživanju potvrđene su, na ruralnoj razini, pretpostavke suvremenih istraživanja o uporabi zamjenica *ti* i *Vi*. Utvrđeno je da mladi govornici hrvatskog jezika ne vole formalnosti te da već pri prvom susretu teže prisnijoj komunikaciji s osobama svojih godina, ali također je potvrđeno da i dalje poštuju godine kao najznačajniji kriterij pri oslovljavanju pa starije govornike obvezno oslovljavaju s *Vi*. Dokazano je također da su društvene promjene utjecale na izbore načina obraćanja, što se vidi u razlikama među odgovorima različitih dobnih skupina,

posebice kada je u pitanju oslovljavanje unutar obitelji i oslovljavanje suprotnoga spola jer je mladima danas nezamislivo obraćanje roditelju s *Vi*, kao i obraćanje uvjetovano spolnom pripadnošću. Očekivan, ali ne i u tolikoj mjeri, bunt mladih preuzeo je odgovore na pitanje o oslovljavanju s obzirom na ekonomsku moć i obrazovanje pa se i iz tih odgovora može vidjeti rušenje barijera među ljudima. Zaključak je istraživanja da mladi teže jednostavnosti, jednakosti i prisnosti, što se očituje u pomaku sociopragmatičkih elemenata koji utječu na oslovljavanje, a ti su pomaci optimalno prikazani usporedbom mlađe sa srednjo i starijom dobnom skupinom.

6.2. Drugi dio istraživanja: oslovljavanje slušatelja u radijskim emisijama

Drugi dio istraživanja odnosi se na izbor zamjenica u radijskim emisijama. Već su prije navedene sociopragmatičke zakonitosti kojima je uvjetovan izbor zamjenice u drugome licu, a u ovome će dijelu istraživanja naglasak biti na temi, društvenom kontekstu, dobi i spolu sudionika razgovora.

U ovome dijelu cilj je istražiti načine obraćanja slušateljima u radijskim emisijama s obzirom na određene sociopragmatičke kriterije. Istraživanje je provedeno na hrvatskim radijskim postajama: Otvorenom radiju, Narodnom radiju i Hrvatskom radiju, a istraživano je obraćanje voditelj – slušatelj.

Bühler (1938) smatra da je „uporaba jezika trijadno ponašanje koje uključuje govornika, slušatelja i entitete o kojima se govori“. Promatrajući jezičnu uporabu kao prethodno navedenu trijadu, treba spomenuti i važnost zauzimanja perspektive sugovornika, odnosno prihvaćanje različitih pogleda na svijet. Stoga, oslovljavanje u javnoj komunikaciji nije uvijek olakotno, ono ne ovisi samo o sadržaju koji nudi određeni medijski diskurs nego i o nizu sociopragmatičkih zakonitosti.

Prethodna istraživanja obrađena u ovome radu potvrđuju opadanje jezične kulture koje je započelo u 21. stoljeću, a na to upućuje i Dalibor Brozović (2005). Kada je riječ o javnoj komunikaciji, Knežević i Togonal (2012) navode sljedeće: „razloge trebamo tražiti u globalizaciji i demokratizaciji javnoga prostora koja dovodi do "snižavanja stila“, ali i u ukidanju relevantnih jezičnih kriterija pri odabiru ljudi za obavljanje novinarskih poslova.“ Govoreći o književnom jeziku i ovladavanju istoga, ne treba zanemariti činjenicu da „govornik u javnom

govoru često ne govori samo u svoje ime, već zastupa nekog ili govori kao član neke grupe pa je odgovoran i prema kolektivu koji predstavlja“ (Škarić, 1988). Stoga, u primjeru oslovljavanja ili obraćanja radijskih voditelja oni „nastupaju“ u ime zajednice koja izrađuje program radijske postaje.

6. 2. 1. Oslovljavanje slušatelja na Narodnome radiju

Narodni radio hrvatska je radiopostaja s državnom koncesijom. Na službenim stranicama Narodnoga radija navedeno je da je sadržaj profiliran kao glazbeni radio, s tim da njeguje i posebne oblike informativnog programa; „vijesti, priloge iz kulture, vikend vijesti posvećene turizmu, zdravlju i kvalitetnijem življenju“¹⁰. Narodni radio najslušanija je radijska postaja u Hrvatskoj, a popularan je među slušateljima različite dobi, interesa i obrazovanja. Čini ga opuštena voditeljska postava, a u skladu s tim i opuštena atmosfera. Na to ukazuju i ključne riječi koje se nalaze na službenoj stranici Narodnoga radija: „AAAAAAA!“, „Totalno opušteno“, „Ma samo veselo!“ itd¹¹.

Narodni radio emitiranjem je započeo 1997. godine usporedno s novonastalom pojavom u kontekstu uporabe zamjenica *ti* i *Vi*. Ta je pojava nazvana intimizacijom, a ona je na Narodnome radiju potvrđena u svim svojim segmentima (Kuna, 2003: 34-35):

1. pozdravljanje gosta s *bog*, *ćao* ili dr. neformalnim izrazima:

(1) Dobro došla, draga moja! (Narodni radio, 19. 5. 2022.)

2. oslovljavanje sugovornika imenom, a sve češće i nadimkom:

(2) Mario, mi navijamo za tebe! (Narodni radio, 22. 8. 2022.)

(3) Marko moj, kakvu ti uspomenu imaš... (Narodni radio, 18. 7. 2022.)

¹⁰ <https://onlineradiobox.com/hr/narodni/>

¹¹ Isto.

Važno je napomenuti da program Narodnoga radija izbjegava izravnu komunikaciju sa slušateljima pa se umjesto dijaloga voditelja i slušatelja mogu čuti jedino isječci u kojima su govornici slušatelji Narodnoga radija nakon najave, poput navedene pod (3). Iz navedenih primjera može se zaključiti kako Narodni radio teži obraćanju imenom, odnosno predstavljanju slušatelja imenom, neovisno o njihovoj dobi, spolu, kao i društvenom statusu, što ukazuje na nepostojanje dvostrukih standarda koji su u medijima čest slučaj. U primjeru (3) može se uočiti i familijarnost postignuta posvojom zamjenicom *moj* koja također na Narodnom radiju nije neuobičajena.

3. Uporaba kolokvijalnih fraza i izraza te dijalekatnih oblika:

(4) Di je u toj priči rap? (Narodni radio, 12. 7. 2022.)

(5) Nemoj se iznenaditi ako opali kakav pljusak... (Narodni radio, 12. 7. 2022.)

(6) A spot...ako stigneš, baci oko na youtube. (Narodni radio, 15. 7. 2022.)

(7) Ugodan ostatak dana želim – pusa, bok! (Narodni radio, 11. 7. 2022.)

Prethodno navedeni primjeri ukazuju na priljev žargonizama pa se može zaključiti da je Narodni radio jedan od onih medija u kojemu je došlo do znatnog „sužavanja normativnosti“ (Silić, 2006). Stoga, Narodni radio dio je publicističkoga diskursa u kojemu se ogleda val globalizacije koji je zahvatio hrvatsko društvo. Lončar (2005, 91) definira globalizaciju kao „socijalni proces koji teži sveobuhvatnosti i jedinstvenosti svijeta“. Takve društvene promjene podrazumijevaju i promjene u jeziku, a kada je u pitanju javni jezik, „čini se da je na djelu težnja za stvaranjem takve jezično-stilske mješavine koja bi trebala nalikovati što je više svakodnevnom običnom i, valjda, dopadljivom privatnom govoru kako bi se pošiljalatelj poruke što je moguće više poistovjetio, približio i intimizirao s onima kojima je poruka namijenjena“ (Kuna, 2003: 34).

Poistovjećivanje, približavanje i intimizacija ogledaju se i pri demokratičnijem *ti* obraćanju slušateljima Narodna radija, a na to ukazuju sljedeće zabilježene situacije:

- (8) Promet na narodnom donosi ti Lidl. (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (9) Pa molim te pripazi ako si tamo negdje... (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (10) Ti, ako imaš nešto za dodati, nazovi besplatni 0800 1007!
(Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (11) S tobom je Valentina Miletić. (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (12) Najbolje od Hrvatske donosi ti Tommy. (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (13) Glazba te vraća tamo gdje si davno bio. (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (14) Toliko u vijestima – hvala ti! (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (15) Želim ti sretan i siguran put! (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (16) Uživaj, pojačaj Narodni, dobar ti dan! (Narodni radio, 12. 7. 2022.)
- (17) Želim ti ugodan ostatak dana s Matkom. (Narodni radio, 16. 7. 2022.)
- (18) Ljeto 2022. godine je TVOJE. (Narodni radio, 16. 7. 2022.)
- (19) Ivane, uživaj, nadam se da će i tvoja djeca uživati! (Narodni radio, 18. 7. 2022.)
- (20) Požuri po svoju fusion ulaznicu, ali uspori u prometu, velike su gužve. (Narodni radio, 18. 7. 2022.)

Prethodni primjeri zabilježeni su tijekom izvještavanja o prometu, pregleda aktualnih novosti, najave glazbe i najave festivala, a prema navedenim oblicima obraćanja može se reći da je oblik *ti* sveprisutan bez obzira na temu.

Karakteristično je za Narodni radio da se voditelji obraćaju s *ti* iako taj oblik nije upućen jednom slušatelju nego svim slušateljima. Takvo obraćanje služi povezivanju sa slušateljima, čini ih posebnima i u tome se ogleda prodor privatne komunikacije u javnu. To se potvrđuje i impliciranim *ti* obraćanjima:

- (21) TBF i Smak svita, to je pjesma uz koju otvaramo ovaj sat – uživaj!
(Narodni radio, 13. 7. 2022.)
- (22) Trebaš samo tri sastojka za ovako dobar vikend... (Narodni radio, 13. 7. 2022.)
- (23) Baci pogled na njegove mreže... (Narodni radio, 16. 7. 2022.)
- (24) Stani! Ide najvažnija stvar koju ćeš danas čuti (Narodni radio, 14. 7. 2022.)

Odnos voditelja i slušatelja iskazan je uporabom *ja* i *ti* oblika (25), (26), dok je solidarnost u manjem, ne i zanemarivom broju, iskazana i uporabom zamjenice *Mi* (27), (28). U primjeru (26) odnos između voditelja i slušatelja doima se kao prijateljski što upućuje na emocionalnu solidarnost između voditelja i slušatelja na Narodnome radiju.

- (25) U sljedećem satu puštam još nešto novo. (Narodni radio, 18. 7. 2022.)
- (26) Ja sam Tatjana, danas ti držim leđa do 15 sati. (Narodni radio, 18. 7. 2022.)
- (27) U nastavku putujemo do Rastoka. (Narodni radio, 18. 7. 2022.)
- (28) Idemo sada na sport. (Narodni radio, 18. 7. 2022.)

Može se reći da se voditelji Narodnoga radija koriste neformalnim izrazima, a da je neformalnost prisutna i u izboru zamjenica drugoga lica, potvrđuju brojni prethodno navedeni izrazi. Zabilježeni izrazi korišteni su u jednakoj mjeri u informativnom i u zabavnom sadržaju

Narodnoga radija pa se može zaključiti da je izbor zamjenice neovisan o temi razgovora; iako je očekivano da će vijesti o prometu pratiti punoljetne dobne skupine, voditelji nastavljaju obraćanje s *ti*, što je potkrijepljeno primjerom (9). Treba napomenuti i to da Narodni radio teži šturom iznošenju informacija, kraćim temama te površnim pregledom aktualnih tema – čime se naglašava jednostavnost kojoj teži program Narodnoga radija pa i jednostavnost u izboru zamjenice obraćanja nije začuđujući fenomen.

Razvidno je i to da Narodni radio teži jednostavnosti time što isključuje hijerarhijsku organizaciju pri obraćanju slušateljima, pri čemu voditelji uvijek oslovljavaju slušatelje samo imenom ili osobnom zamjenicom *ti*. Da je tomu tako, potvrđuje i koncept Narodnoga radija naveden na službenoj internetskoj stranici, a glasi: „Narodni – radio koji te sluša“¹².

U zabilježenim primjerima vidljivo je poništavanje razlike između privatne i javne komunikacije koju Škiljan (2000: 22) definira prema ulogama i statusu sudionika komunikacije u nekom društvu. Branko Kuna (2003: 34) navodi sljedeće karakteristike privatne komunikacije: „znatno slobodniji jezični obrasci, miješanje stilova te neusiljeno i opušteno ponašanje u jezičnoj i nejezičnoj komunikaciji“. Promatrajući primjere s Narodnoga radija (od 1 do 28), može se reći da se karakteristike privatne komunikacije preklapaju s karakteristikama komunikacije voditelja i slušatelja Narodnoga radija. To bi značilo da se radijski voditelji Narodnoga radija sa stajališta pošiljatelja poruke ne moraju truditi ovladati standardnim idiomom javnoga komuniciranja, već progovaraju „bez straha od toga da će prekršiti stroga jezična i komunikacijska pravila“ (Škiljan, 2000: 85). U obraćanju slušateljima Narodnoga radija nije zabilježen nijedan slučaj oslovljavanja bilo kakvim oblicima izražavanja moći, kao što nije uočeno ni zanimanje za moć slušatelja. Čak i kada se obraćaju jednom slušatelju, voditelji se koriste zamjenicom *ti*:

(29) Marko moj, kakvu ti uspomenu imaš... (Narodni radio, 18. 7. 2022.)

(30) Ivane, uživaj, nadam se da će i tvoja djeca uživati! (Narodni radio, 18. 7. 2022.)

Dakle, Narodni radio jedan je od suvremenih medija koji zamjenjuje ustaljene obrasce ponašanja novim demokratičnim jezičnim obrascima. To se moglo uočiti na zabilježenim govornim situacijama, prvenstveno prema univerzalnom pravilu Narodnoga radija – svi slušatelji su *ti* (*ti kao opći oblik obraćanja*). Može se time zaključiti da na Narodnom radiju izbor

¹² <https://narodni.hr/>

zamjenica ne ovisi o govornoj situaciji i da se takvim načinom slušatelji „zabavljaju, educiraju i informiraju“ (Jurčić, 2017: 129) istovremeno primajući sliku o slobodnom i neideologiziranom društvu koje ne poznaje društvene razlike.

Istraživanje Narodnoga radija prvenstveno potvrđuje ostale jezične analize hrvatskog medijskog korpusa koje ukazuju na „sve veći stupanj otklona od standardnojezičnih normi koji se primarno kreću u dva smjera: priklanjanju raznovrsnim razgovornim oblicima hrvatskoga jezika i “anglizaciji” hrvatskoga leksičkoga korpusa“ (Knežević i Togonal, 2012).

Naposljetku, treba napomenuti da u istraživanje Narodnoga radija nisu uključena i oglašavanja raznih društava, tvrtki i proizvođača jer su nastala neovisno o politici obraćanja Narodnoga radija.

6. 2. 2. Oslovljavanje slušatelja na Otvorenome radiju

Otvoreni radio hrvatska je radiopostaja koja je s emitiranjem započela 1997. godine. Kao i Narodni radio, u državnoj je koncesiji, a emitiran je i na području cijele Europe, čak i u nekim dijelovima izvan nje. Otvoreni radio jednako kao i Narodni radio temelji svoj program na glazbi popraćenoj opuštenom voditeljskom postavom, na što upućuju opisi na službenoj stranici poput „Tvoj feel good radio“¹³.

Otvoreni radio, osim što pretežno pušta stranu glazbu, nerijetko se koristi stranim riječima preuzetima iz engleskoga jezika, kao i ostalim vrstama posuđenica. Već se pri tome može zaključiti da jezik Otvorenoga radija ne odgovara zahtjevima hrvatske standardne norme: „Paušalno je i neutemeljeno mišljenje da je upravo engleski jezik najviše pridonio tzv. demokratizaciji i liberalizaciji jezika javne komunikacije – on je u jednakoj ili čak većoj mjeri rezultat utjecaja različitih obilježja nestandardnih idioma hrvatskoga jezika i različitih oblika razgovornoga jezika karakterističnih za privatnu komunikaciju“ (Knežević i Togonal, 2012).

I Otvoreni je radio započeo emitiranje usporedno s procesom intimizacije, a sljedeći primjeri potvrda su intimizacije na istraživanome radiju:

¹³ <https://www.otvoreni.hr/tvoj-feel-good-radio-2/>

1. pozdravljanje s *bog*, *ćao* ili dr. neformalnim izrazima:

(31) Hajd' ti bok! (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

2. oslovljavanje sugovornika imenom, a sve češće i nadimkom:

(32) Leone, ti si zasad pobjednik! (Otvoreni radio, 26. 7. 2022.)

(33) Kas ti kaže: pusa, bok! (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

3. uporaba kolokvijalnih fraza i izraza te dijalekatnih oblika:

(34) Jeste uspjeli uštedit? (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

(35) Odma' idemo dalje! (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

(36) Bože dragi, ovo je pravi heat waves! (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

Prethodno je spomenuta demokratizacija i liberalizacija jezika javne komunikacije, a naredni će primjeri ukazati na utjecaj spomenutih procesa na Otvorenome radiju s obzirom na način obraćanja. Način obraćanja istraživan je s naglaskom na dob i spol slušatelja, društveni kontekst i temu razgovora. Prije svega, Otvoreni radio razlikuje se od Narodnoga po tome što način obraćanja nije univerzalan pa voditelji razlikuju 2. lice množine i koriste se njime kada se obraćaju slušateljima u cjelini, odnosno kada se ne radi o komunikaciji s jednim slušateljem:

(37) Ako imate bilo kakvu informaciju, oslanjamo se na vas.
(Otvoreni radio, 16. 7. 2022.)

(38) Ako ste se sad priključili, pratite poslijepodne na Otvorenom.
(Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

(39) Vozite oprezno! (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

Dakle, u obavijestima koje se odnose na više slušatelja implicirana je *vi* zamjenica. Ipak, obraćanje slušateljima pojedinačno ostvaruje se kao i na Narodnome radiju – osobnom zamjenicom *ti*:

(40) Matko, hvala ti na informaciji! (Otvoreni radio, 16. 7. 2022.)

(41) Možda ju nisi dosad čula... (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

(42) Leone, ti si zasad pobjednik! (Otvoreni radio, 26. 7. 2022.)

Način obraćanja jednak je i kada se radi o osobama ženskoga spola i osobama muškoga spola, što je očito u prethodna tri primjera. Stoga, zaključeno je da na Otvorenome radiju obraćanje nije uvjetovano spolom slušatelja. Također, ni u jednom od navedenih primjera nije jednaka tema razgovora, jedan slušatelj (40) izvještava o prometu, dok se sljedeći primjer odnosi na glazbeni program, a posljednji na nagradnu igru pa se može reći da obraćanje s *ti* ne ovisi ni o temi razgovora. Neophodno je dodati da se komunikacija usmjerena od slušatelja prema voditelju odvija najvećim dijelom pisanim porukama na društvenim mrežama, a najčešće se od slušatelja traže osobna iskustva; poželjnije je da to budu anegdote iz vlastita života. U skladu s tim nije bitan društveni kontekst, nego osobna iskustva slušatelja, odnosno privatni život slušatelja. U skladu s tim iskustvima nastaje i potreba za neformalnim oslovljavanjem koje je dio privatnoga života pa jednako tako i privatne komunikacije.

Obraćanje na Otvorenome radiju nije dosljedno kao na Narodnome radiju pa će se ponekad voditelji obraćati u drugom licu množine, kada je riječ o slušateljima u cjelini, dok će se ponekad koristiti intimnim i prijateljskim izrazima, iako se poruka ne odnosi na jednoga određenog slušatelja:

(43) Ako ste se sad priključili, ovo je poslijepodne na Otvorenom.
(Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

- (44) Najluđi dejtovi na koje vas je netko odveo. (Otvoreni radio, 16. 7. 2022.)
- (45) Ljudi, pazite se sunca! (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)
- (46) Slušaš radno vrijeme na Otvorenom. (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)
- (47) Ovo je tvoj feelgood radio! (Otvoreni radio, 26. 7. 2022.)

Takva nedosljednost može značiti da pravila obraćanja na Otvorenome radiju nisu strogo definirana te ovise o situaciji, što bi praksa objašnjavala kao „neprofesionalizam“ (Kuna, 2003: 34), no brisanje formalnosti koja se u ovome slučaju odnosi na deiktike *ti* i *Vi/vi* upućuje na razvoj globalne komunikacije kojoj se očito Otvoreni radio priklanja brišući granice između privatne i javne komunikacije.

Odnos voditelja i slušatelja iskazan je sustavom *ja* i *ti/vi* i težnjom za recipročnom uporabom zamjenice *ti*. Može se time reći da se važnost na Otvorenom radiju pridaje čimbeniku solidarnosti, što je iskazano i zamjenicom *Mi*, najčešće impliciranom:

- (48) Sutra smo ponovno zajedno. (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)
- (49) Vrijeme nam je da se informiramo. (Otvoreni radio, 18. 7. 2022.)

Na Otvorenome radiju također dolazi do sužavanja normativnosti, u većoj je mjeri do toga došlo jer je jezik Otvorenoga radija zasut riječima iz engleskoga jezika, što nije začuđujuće jer okosnicu Otvorenoga čini strana glazba. Na Otvorenome radiju gotovo da ne dolazi do izravnoga dijaloga pa se ni međusobno obraćanje ne može promatrati na dobnim razlikama ili društvenom kontekstu jer se slušatelji predstavljaju isključivo imenom, od njih se ne traži titula, naslovi, prezimena ili ostala sredstva kojima se izražava moć:

- (50) Bok, Iva ovdje! (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

(51) Zovem se Vesna... jednom sam posudila 1200 kuna... (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

Pri istraživanju jezika Otvorenoga radija uočeno je „smjenjivanje starih kalupa, normi ponašanja i sustava vrijednosti s novim, slobodnijim i demokratičnijim društveno neideologiziranim obrascima, što naravno podrazumijeva i nove jezične obrasce“ (Kuna, 2003: 34). Sustav vrijednosti nekada je u javnoj komunikaciji bio izražavan uporabom zamjenica iz počasti i poštovanja, dok su na Otvorenome radiju zamjenice *ti* i *vi* korištene jedino svojom primarnom ulogom; razlikovanjem množine od jednine.

Voditelji Otvorenoga radija različitim vokativnim oblicima, kao i etičkim dativima s impliciranim *vi* značenjem, upućuju na odnos bliskosti koji žele postići sa svojim slušateljima:

(52) Pazite mi se, ljudi dragi. (Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

Već je navedeno da se voditelji Otvorenoga radija ne koriste dosljedno oblicima za drugo lice množine, a može se zamijetiti da se *ti* oblik nerijetko pojavljuje kada se želi skrenuti pažnja na određeni dio obavijesti, odnosno naglasiti važnost same poruke, primjerice:

(53) Bok, bok, bok, bok, bok!!!

Vrijeme je za podsjetnik da popiješ malo vode!

Kad je ovako vruće, trebali biste obnavljati tekućinu, najmanje dvije do tri litre vode dnevno...

(Otvoreni radio, 19. 7. 2022.)

U navedenome primjeru vidi se da u istoj obavijesti voditelj slušateljima govori prvo impliciranom *ti*, a zatim impliciranom *vi* zamjenicom. Može se reći da je zamjenica *ti* u prvome dijelu obavijesti jezično sredstvo naglašavanja.

Jezik Otvorenoga radija kao i jezik Narodnoga radija indicira na „sve veći stupanj otklona od standardnojezičnih normi koji se primarno kreću u dva smjera: priklanjanju raznovrsnim razgovornim oblicima hrvatskoga jezika i “anglizaciji” hrvatskoga leksičkoga korpusa“ (Knežević i Togonal, 2012). Anglizacija koja je velikim dijelom preuzela Otvoreni radio doprinijela je i razvoju demokratičnih jezičnih oblika, a u istraživanju je to potvrđeno uporabom zamjenice *ti*. U istraživanju koje je provedeno u razdoblju od nekoliko dana, da bi se zabilježili primjeri oslovljavanja različitih voditelja, zaključeno je da se slušatelju ili slušateljici obraćaju s

ti bez obzira na spol, dob, društveni kontekst ili temu razgovora. Druga zamjenica koristi se jedino kada je u pitanju obraćanje slušateljima u množini i tada je u pitanju zamjenica *vi*, iako ni to nije dosljedno pa se također zaključuje da Otvoreni radio nema strogo definirana pravila obraćanja.

6. 2. 3. Oslovljavanje slušatelja na Hrvatskome radiju

Hrvatski radio nacionalna je radijska postaja. Osim što se sluša u Hrvatskoj, njegovi signali odašilju se čak do Amerike i Australije. Hrvatski radio nasljednik je Radio-stanice Zagreb koja je emitiranje započela 1926. godine. Program Hrvatskog radija obuhvaća razne teme, a na službenoj se stranici navode sljedeće: „politička pitanja, kulturni događaji, jezični savjeti, događaji u zemlji i svijetu, sportske vijesti, glazbeni brojevi i studentske teme“¹⁴. Već navedene teme upućuju na primarnu razliku Hrvatskoga radija u odnosu na Narodni i Otvoreni radio, a razlika je u tome što okosnicu programa Hrvatskoga radija ne čini glazba; ona je tek jedna u nizu raznovrsnih sadržaja.

„Kao što se očekuje da jezik pisanih publicističkih formi bude uređen i usklađen sa standardnojezičnom ortografskom normom, tako se očekuje da i govor televizijskih i radijskih novinara i voditelja sadrži što manje jezičnih i govornih formi karakterističnih za privatnu komunikaciju“ (Knežević i Togonal, 2012: 30). Pri tome treba zadržati misao da se takav govor više vezuje uz nacionalne radijske postaje kao što je Hrvatski radio, a na to je li takva misao vrijedi i za Hrvatski radio, ukazat će zabilježeni primjeri.

Prije no što se navedu primjeri obraćanja slušateljima s *ti* ili *vi/Vi*, potrebno je napraviti usporedbu s već obrađenim radijskim postajama prema procesu intimizacije. Sljedeći primjeri ukazuju na to je li Hrvatski radio podlegao intimizaciji:

4. pozdravljanje gosta s *bog*, *ćao* ili dr. neformalnim izrazima:

(54) Gospodine Grlić Radman, dobar Vam dan i dobro došli!
(Hrvatski radio, 18. 5. 2022.)

¹⁴ <https://radio.hrt.hr/>

5. oslovljavanje sugovornika imenom, a sve češće i nadimkom:

- (55) O fotografiji danas nam govori kolega i fotograf Ivan Kovač.
(Hrvatski radio, 19. 7. 2022.)

6. uporaba kolokvijalnih fraza i izraza te dijalekatnih oblika:

- nema zabilježenih primjera

Prema navedenim primjerima zaključeno je da nacionalna radijska postaja poštuje standardnojezičnu normu, odnosno da je jezik Hrvatskoga radija biran i uzoran i ni u jednom segmentu intimiziran. Također, voditelji se slušateljima obraćaju poštujući pravila o načinu obraćanja u formulnoj komunikaciji. Najčešća je struktura pozdravljanja slušatelja *poštovani + slušatelji + dobar dan*:

- (56) Dobar dan, poštovani slušatelji! (Hrvatski radio, 19. 7. 2022.)

Na Hrvatskome radiju ne dolazi do preklapanja sa supstandardnim idiomima, osim ako se radi o navođenju primjera. Tako je u emisiji *Govorimo hrvatski* emitiranoj na Hrvatskome radiju 2. 3. 2022. obrađivano prelaženje granice bliskosti u situacijama u kojima to nije primjereno. Upravo je tada prokomentirano obraćanje kakvo se moglo vidjeti na Narodnome i Otvorenome radiju. Naime, voditelj je emisiju započeo rečenicom (57) te nastavio rečenicom (58).

- (57) Hej, di ste, kako ste, mogli bi danas nešto naučiti? (Hrvatski radio, 2. 3. 2022.)

- (58) Dragi slušatelji, je li vam zasmetao ovakav način obraćanja?

(Hrvatski radio, 2. 3. 2022.)

Navedenim se primjerima sa sigurnošću može zaključiti da Hrvatski radio teži formalnom načinu obraćanja. U navedenoj emisiji voditelj također navodi da u službenoj komunikaciji ne treba biti prisnosti, čak ni oslovljavanja imenom, iako je zadržan oblik *Vi* u daljnjoj komunikaciji.¹⁵

Sljedeći primjeri prikazuju načine obraćanja slušateljima Hrvatskoga radija:

¹⁵ <https://radio.hrt.hr/slusaonica/govorimo-hrvatski>

(59) Glazba s potpisom – vaš prvi program! (Hrvatski radio 1, 19. 7. 2022.)

(60) Današnju minijaturu za vas su priredili... (Hrvatski radio 1, 19. 7. 2022.)

(61) Poštovani slušatelji, pratite emisiju Poveznice. (Hrvatski radio, 19. 7. 2022.)

(62) Poštovani slušatelji Hrvatskoga radija i gledatelji Hrvatske televizije, dobar vam dan. (Hrvatski radio, 18. 5. 2022)

Pregledom tema koje se obrađuju u emisijama Hrvatskoga radija poput *Melodije s patinom* u kojoj se obrađuje fono arhiva hrvatskoga radija, *Malih formi* koje predstavljaju dramski program na međunarodnim festivalima, *Sjećanja na jazz*, *Oko znanosti* i brojnih sličnih tema, utvrđuje se da nema prodora tema iz privatnoga svijeta slušatelja u javne diskurse, kao što se to moglo vidjeti na prethodnim radijskim postajama. Prema tomu, nema ni prodora privatnih oblika komunikacije, kao što je obraćanje s *ti*, kao ni obraćanja samo imenom. Komunikacija slušatelja s voditeljima ostvaruje se pismima, u fizičkome smislu, ili elektroničkom poštom. Takvi načini komunikacije također ukazuju na željenu formalnu komunikaciju, bez prodora suvremenih društvenih mreža kao globalizacijskih fenomena.

Može se reći da je primarna funkcija Hrvatskoga radija educiranje slušatelja. Naime, za razliku od Narodnoga i Otvorenoga radija, Hrvatski radio teži razmjeni znanja, a ne privatnih iskustava. Primjerice, u emisiji *Govorimo hrvatski* to je jezično znanje, odnosno jezične primjedbe u hrvatskome jeziku. Ni na Hrvatskome radiju ne dolazi do izravne komunikacije između slušatelja i voditelja. Naime, voditelji čitaju pisma slušatelja i oslovljavaju ih isključivo slušateljem ili slušateljicom:

(63) Javila nam se slušateljica koja je primijetila da posljednje vrijeme sve kreće. (Hrvatski radio, 25. 5. 2022.)

(64) Slušatelj pita zašto prvi američki predsjednik nije Đuro. (Hrvatski radio, 21. 7. 2022.)

Na Hrvatskome radiju pravila o načinu obraćanja strogo su definirana. Voditelji se obraćaju slušateljima samo zamjenicom *vi*, a kada čitaju njihova pojedinačna pisma, oslovljavaju ih prema ulozi u radijskim emisijama: slušateljem ili slušateljicom.

Izravna govorna komunikacija zastupljenija je na regionalnim postajama Hrvatskoga radija, a način obraćanja ukazuje na udaljeni odnos između voditelja i slušatelja:

- (65) Izvolite, slušamo Vas! (Radio Pula, 23. 7. 2022.)
- (66) Hvala Vam lijepa! (Radio Pula, 23. 7. 2022.)
- (67) Radiotržnica, izvolite. (Radio Pula, 23. 7. 2022.)
- (68) Dobar dan, izvolite, Vi ste na redu. (Radio Rijeka, 14. 7. 2022.)
- (69) Hoćete reći da ima puno smeća? (Radio Rijeka, 14. 7. 2022.)
- (70) Hoćete i Vi pozvati gradonačelnika u šetnju? (Radio Rijeka, 14. 7. 2022.)

Navedena obraćanja zabilježena su tijekom radijskih emisija *Radiotržnica* i *Grad i Vi, dragi Vi* na regionalnim radijskim postajama Hrvatskoga radija, Radiju Puli i Radiju Rijeci. U prvoj navedenoj emisiji slušatelji uživo kupuju, prodaju ili poklanjaju, dok se u drugoj emisiji slušatelji javljaju kako bi postavili pitanja, pohvalili ili dali prijedloge gradonačelniku Rijeke. I u jednoj i u drugoj emisiji voditelji se slušateljima obraćaju s *Vi*, dakle neovisno o spolu, dobi, društvenom kontekstu ili temi razgovora. Kakva god tema bila, pa čak i oglašavanje tepiha, slušateljima se obraća na isti način – čime se formalnost potvrđuje i u izravnom obraćanju slušateljima Hrvatskoga radija.

Nacionalni program Hrvatskoga radija prati događaje u društvu i kulturi u Hrvatskoj i svijetu i pri istraživanju nije zabilježena izravna dvosmjerna komunikacija sa slušateljima. Obično se od slušatelja traži povratna informacija u kontekstu jezičnoga ili kakvoga drugoga znanja, a informacije se pružaju električnom poštom ili pismima u fizičkome smislu. Voditelji se slušateljima obraćaju u množini, s *vi*, a u emisiji *Govorimo hrvatski* kritiziraju intimna obraćanja u formalnoj komunikaciji pa je jasno kakvom obraćanju teže voditelji Hrvatskoga radija. Nadalje, izravna je komunikacija slušatelja i voditelja prisutna u regionalnim postajama Hrvatskoga radija, a kao primjer navedena su obraćanja na Radiju Puli i Radiju Rijeci u kojima je vidljivo obraćanje s *Vi* neovisno o društvenome kontekstu, spolu, dobi ili temi razgovora. Time se zaključuje da Hrvatski radio slijedi standardnojezična pravila hrvatskoga jezika bez obzira na dozu zabave prisutnu na regionalnim postajama, kao i komunikacijska pravila o obraćanju s *Vi* kao glavnim načinom izricanja uljudnosti.

Narodni i Otvoreni radio, iako imaju nacionalnu koncesiju, privatne su radijske postaje pa je samim time i obraćanje slušateljima koncipirano tako da bude „svojevremeno lagodi i ugodi

doma ili intimnom prijateljskom okružju“ (Kuna, 2003: 36). Obraćanje s *ti* može biti i oblik medijske manipulacije, sredstvo pridobivanja slušatelja isključivanjem hijerarhijskih granica i stvaranjem osjećaja posebnosti u svakome slušatelju, a sve to vrijedi za Narodni i Otovreni radio. Naime, oba istraživana radija teže neformalnosti i podlegla su globalizaciji, prvenstveno jer su primarni način komunikacije društvene mreže, a onda i prema intimizaciji potvrđenoj u svim svojim segmentima. Da sustav *ja/ti* slušateljima nije ključan čimbenik za odabir radijske postaje, pokazuje i status Narodnoga radija kao najslušanijega u Hrvatskoj – čime se zaključuje da većini slušatelja odgovara jezično ponašanje svojstveno privatnoj komunikaciji i da obraćanje s *Vi* nije ključno jezično mjerilo uljudnosti.

7. Zaključak

Da je obraćanje s *Vi* i *ti* ukorijenjeno u hrvatskome jeziku, potvrđuju ankete i zabilježene govorne situacije na radijskim postajama. Međutim, njihova je uporaba vrlo složena. Prije svega, uvjetovana je izvanjezičnom stvarnosti koja je individualna i varira od uporabe iz pristojnosti do uporabe iz puke antipatije prema sugovorniku. Uporaba deiktika *ti* i *Vi* u prošlosti se temeljila na odnosu podređenoga i nadređenoga, a širenje ideje o jednakosti postupno je narušilo konvencionalnost govornih formi, među kojima je i uporaba deiktika *ti* i *Vi*. Stoga se danas može uočiti povećana uporaba demokratičnih *ti* oblika, ne samo u pojedinaca nego i u većini mlađih govornika iz ruralnih područja Slavonije, a isto tako i u najslušanijim hrvatskim radijskim postajama.

Pomalo je iznenađujuće to što je većina mlađih govornika hrvatskoga jezika ravnodušna kada je u pitanju problem obraćanja, njihovi odgovori gotovo da ukazuju na opću nezainteresiranost za načine obraćanja, a to bi u budućnosti moglo rezultirati apsolutiziranjem slobode obraćanja, iako je i danas ona vrlo naglašena i tomu mediji poput Otvorenoga i Narodnoga radija uvelike doprinose.

Stoga, može se zaključiti da je demokratizacija doprinijela razvoju kaotičnosti u jeziku javne i privatne komunikacije na razini obraćanja. Uporaba deiktika *ti* i *Vi* postala je iznimno široka, ona varira iz jedne krajnosti u drugu, od uljudnosti do antipatije, od poštovanja do omalovažavanja i u skladu s tim dolazi do nesigurnosti pri izboru načina obraćanja, a očito i do produljenja niza sociopragmatskih zakonitosti.

8. Literatura

- Abdely, Ammar. 2016. *Power and solidarity in Social Interactions: A Review of Selected Studies*. Journal of Language and Communication, 3 (1), 37-48 (2016). https://www.researchgate.net/publication/301302493_Power_and_Solidarity_in_Social_I nteractions_A_Review_of_Selected_Studies
- Babić, Stjepan – Božidar Finka – Milan Moguš. 1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- Badurina, Lada – Ivo Pranjković. 2012. *Načini izražavanja imperativnosti*. Bosanskohercegovački slavistički kongres I, Zbornik radova 1. <https://www.bib.irb.hr/535144>
- Barić i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Bell, Roger T. 1976. *Sociolinguistics*. B. T. Batsford. London.
- Brozović, Dalibor. 2005. *Prvo lice jednine*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Brown, Roger – Alberg Gilman. 1960. *The pronouns of power and solidarity*. Readings in the Sociology of Language. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110805376.252/html>
- Bühler, Karl. 1938. *Theory of Language. The representational function of language*. John Benjamins. Amsterdam.
- Diessel, Holger. 2012. *Deixis and Demonstratives*. Semantics (HSK 33.3). https://www.researchgate.net/publication/265592153_Deixis_and_Demonstratives
- Fillmore, Charles J. 1971. *Santa Cruz: Lectures on Deixis*. University of California, Berkeley. <http://websites.umich.edu/~jlawler/Deixis.html>
- Fortis, Jean-Michel – Benjamin Fagard. 2010. *Space and language*. Leipzig summer school in typology, 2010 Part V – *Deixis*. <https://www.google.com/search?q=fortis+and+fagard+deixis&oq=fortis+and+fagard+deixis&aqs=chrome..69i57j33i160.5796j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
- Friedrich, Paul. 1966. *Structural implications of Russian pronominal usage*. University of Chicago. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110856507-012/pdf>
- Glušac, Maja i Ana Mikić Čolić. 2017. *Jezične uloge vokativa kao morfološke, sintaktičke i pragmatičko-semantičke kategorije*. Jezikoslovlje, Vol. 18 No. 3. <https://hrcak.srce.hr/clanak/281470>

- Grundy, Peter. 2000. *Doing Pragmatics*. University of Durham. London.
- Harlow, Linda. 1990. *Do They Mean What They Say? Sociopragmatic Competence and Second Language Learners*. *The Modern Language Journal*. Vol. 74, No. 3. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1540-4781.1990.tb01070.x>
- Huang, Yan. 2015. *The Oxford Dictionary of Pragmatics*. Oxford University Press. Oxford.
- Jakobson, Roman. 2008. *O jeziku*. Disput. Zagreb.
- Karlić, Virna – Petra Bago. 2020. *Pragmatika i leksikografija: Deiktici kao izazov suvremene leksikografije*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46, 2. <https://hrcak.srce.hr/245467>
- Karlić, Virna – Ivana Cvitković. 2016. *Vokativnost u hrvatskoj i srpskoj jezičnoj normi i upotrebi: morfološki pristup*. *Filološke studije*, 14, 2. <https://hrcak.srce.hr/203751>
- Knežević Sapunar, Andrea – Marijana Togonal. 2012. *Hrvatski jezični standard u jeziku javne komunikacije, Uloga medija u oblikovanju hrvatske jezične svijesti i kulture*. *MediAnali*, Vol. 6 No. 12. <https://hrcak.srce.hr/109955>
- Kuna, Branko. 2003. *Nove pojave u jeziku javne komunikacije*. *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*. br. 20. Ogranak Matice hrvatske Vinkovci. Vinkovci. 33-42.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Levinson, Stephen C. 2004. *Deixis and Pragmatic*. *The Handbook of Pragmatics*. Oxford. 97-121.
- Lončar, Jelena. 2005. *Globalizacija kao nositelj suvremenih promjena u svijetu*. *Geoadria*, Vol. 10 No. 1. <https://hrcak.srce.hr/9657>, 91-104.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*. Cambridge University Press. https://kupdf.net/download/john-lyons-semantics-1-cambridge-university-press-1977_5af8267ce2b6f5500130bda2_pdf
- Lyons, John. 1981. *Language and Linguistics*. Cambridge University Press.
- Palašić, Nikolina. 2018. *Pragmatika u gramatici Ive Pranjkovića*. *Croatica*, Vol. 42 No 62, <https://hrcak.srce.hr/206731>
- Pintar, Željka. 2018. *Dijete kao vrijednost suvremenoga društva*. *Acta Iadertina*, Vol. 15 No 2., <https://hrcak.srce.hr/217902>
- Piper, Predrag i dr. 2005. *Sintaksa savremenoga srpskoga jezika*. Matica srpska. Beograd.

- Pranjković, Ivo. 2005. *Sintaktički status „samostalnih članova rečenice“*. Jezik, god. 35, br. 3. Zagreb.
- Schneider-Flaig. 2012. *Veliki suvremeni bonton*. Mozaik knjiga. Zagreb.
- Silić, Josip – Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Disput. Zagreb.
- Sivrić, Marijana. 2008. *Moć i solidarnost u načinima obraćanja*. Hum, Vol. No. 4, <https://hrcak.srce.hr/en/230068>
- Skljarov, Miho. 1962. *O vokativu – problem kategorije II lica u imenica*. Rad JAZU, knjiga 327. Zagreb.
- Šabec, Nada. 2002. *Addressing the other: ti vs. Vi in Slovenia and North America*. Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Vol. 47-48. <https://hrcak.srce.hr/en/21031>
- Škarić, Ivo. 1988. *U potrazi za izgubljenim govorom*. Školska knjiga. Zagreb.
- Škarić, Ivo. 2002. *Temeljci suvremenog govorništva*. Školska knjiga. Zagreb.
- Škiljan, Dubravko. 2000. *Javni jezik*. Biblioteka Elekta. Zagreb.
- Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 1996. *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga. Zagreb.
- Udier, Sanda Lucija. 2018. *Razvijanje gramatičke kompetencije u hrvatskome kao inome jeziku*. Jezikoslovlje, Vol. 19. No. 1. <https://hrcak.srce.hr/en/202721>
- Vukelić, Ana. 2014. *Jezično, parajezično i izvanjezično u reklamama*. Hrvatistika, Vol. 7. No. 7. <https://hrcak.srce.hr/en/134923>
- Yule, George. 1996. *Definicija i pozadina pragmatike te deiksija i udaljenost*, prijevod iz djela *Pragmatics*. Oxford University Press. Oxford. 3-16.
- Yule, George. 2010. *The Study of Language*. Cambridge University Press. https://www.academia.edu/47072608/George_Yule_The_Study_Of_Language
- Xiaopei, Z. 2011. *Cultural implications behind power and solidarity*. NUML Journal of Critical Inquiry, 9 (2), 39.

Mrežne stranice:

1. Narodni radio, <https://narodni.hr/>
2. Otvoreni radio, <https://www.otvoreni.hr/tvoj-feel-good-radio-2/>
3. Hrvatski radio, <https://radio.hrt.hr/slusaonica/govorimo-hrvatski>, <https://radio.hrt.hr/>
4. Hrvatski jezični portal, <https://hjp.znanje.hr/>